

*Eski Türk resmî yazışma geleneğine dair:
Timürlü hükümdarı Ebū Sa'îd Küregen'e ait
Uygur harfli 1468 tarihli bir bitik*

*A. Melek Özyetgin
Ankara Üniversitesi, Ankara*

Timürlü Hükümdarı Ebū Sa'îd Küregen'e ait, Akkoyunlu hükümdarı (Uzun) Hasan Bey'e yazılmış, 1468 tarihli Uygur ve Arap harfli bitik, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde E 12307 numarada kayıtlıdır. Söz konusu bitiği, eski Türk resmî yazışma geleneğinin Türkistan sahasına dâhil edebiliriz. Belge ile ilgili ilk tespitleri Zeki Velidî Togan yapmıştır (*Arşiv Kılavuzu* 129, Vesika xx). Bitik üzerindeki ilk bilimsel çalışma ise aynı yıl Akdes Nimet Kurat tarafından hazırlanmıştır. Bu incelemede Kurat (1940: 119-134), bitiğin özellikle Arap harfli kısmının yazıçevrimli metnini ve tercümesini yapmış, ayrıca belgenin genel Türk tarihi içindeki yerini ve önemini değerlendiren, kişi adları başta olmak üzere bitikte geçen belli başlı kelimeler için açıklamalar getirmiştir. A. N. Kurat (1940: 119), Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan Ebū Sa'îd Küregen bitiğinin, kayıtlı olduğu bu saraya, muhtemelen Fatih Sultan Mehmed ile (Uzun) Hasan Bey arasındaki Otlukbeli savaşı sonrasında, Uzun Hasan'dan alınan ganimetlerle birlikte gelmiş olabileceğini kaydeder.

Bugün elimizde sınırlı sayıda bulunan bu türden belgelerin incelenmesi, özellikle Uygur yazısının Türk resmî yazışma geleneği içindeki yerinin, kullanılma nedenlerinin ve ayrıca ne zamana kadar kullanılmış olduğunun tespitinde büyük önem taşımaktadır. Gerek belgenin resmî Türk yazışma geleneğimiz açısından son derece önemli olan Uygur yazısıyla yazılmış olması, gerekse söz konusu bitiğin Türk dili ve tarihi araştırmalarında yeterli derecede bilinmemesi, belgenin tarafımızdan filolojik ve stilistik açıdan yeniden ele alınmasında en büyük etken olmuştur.

Eldeki bu bitik Uygur yazısının resmî yazışmalarda kullanılma tarihini belirlemeye yönelik çalışmalar açısından son derece önemlidir.¹ İslâm çevresine girilmesiyle birlikte büyük ölçüde terkedilen Uygur yazısı, özellikle Cengiz soylu devletlerin resmî yazışma geleneğinde uzunca bir süre kullanılmış, hatta bu yazının kullanıldığı devletlere başka devletler tarafından yazılan mektupların da kimi zaman Uygur yazısıyla kaleme alındığı görülmüştür. Buna örnek olarak Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in 1473 yılında Otlukbeli savaşını kazandıktan sonra, Akkoyunlu hükümdarı (Uzun) Hasan Bey'in memleketlerine zaferini bildirmek için gönderdiği Uygur yazılı yarlık verilebilir. Bir tür fetihname olan bu yarlığın, aynı Ebü Sa'îd Küregen bitiğinde olduğu gibi asıl metni Uygur yazısıyla yazılmış, satırların hemen altında Arap alfabesiyle olan metni yer almıştır. R. Rahmeti Arat, Fatih Sultan Mehmed'in 1473 tarihli bu yarlığının orijinalinin, devletin resmî dili ve alfabesiyle yazıldığını düşünmektedir. Eldeki Uygur yazılı (tamgası bulunmayan) bu nüshanın ise muhtemelen devletin divan teşkilâtında Uygur yazısını bilen kâtipler tarafından, bu yazının kullanıldığı yerlere gönderilmek üzere, orijinalinden kopya edilerek hazırlanmış bir nüsha olduğunu kabul etmiştir (Arat 1939: 288).

Timürlü devletinin resmî yazışma geleneğine ait bugün az sayıdaki belge bize Timürlü sarayındaki divan yazışmalarının Türkçe ve Farsça olarak yapıldığını göstermektedir. Bu dönemden kalan Türkçe belgelerin hepsi de Uygur yazısıyla kaleme alınmıştır.² Orta dönem Türk devletlerine ait mevcut resmî belgeleri tasnif eden István Vásáry (1987: 16-17), Timürlüler dönemine ait ikisi Türkçe, beşi Farsça olmak üzere toplam yedi resmî belge zikretmektedir. Uygur yazısıyla kaleme alınmış bu Türkçe belgelerden birincisi 1422 tarihli olup Timürlü hükümdarı Şahruh'a ait bir soyurgal yarlıktır.³ İkincisi ise 1469 tarihli Ömer Şeyh'e ait bitiktir.⁴ Vásáry'nin listesinde yer almayan üçüncü Uygur yazılı belge ise bu çalışmada ele alınan 1468 tarihli

1. Türk dilinin yazımında Uygur yazısının kullanımının tarihlendirilebilen en eski dönemi, mevcut belgelere göre 9. yüzyıl sonlarına kadar uzatılır. Daha geniş bilgi için bkz. Tezcan 1981: 41-42; Zieme 1986: 228-237.
2. Devlet yazışmalarını içeren bu Türkçe resmî belgeler yanında, Timür hâkimiyeti dönemine denk gelen Doğu Türk yazı dilinin edebî eserlerinin büyük bir kısmı da Uygur yazısıyla yazılmıştır. Özellikle Farsçanın da etkin olduğu bu dönemde Türkçenin devlet dili olarak varlık göstermesi yanında, edebî dil kimliğini kazanmasında Timür ve oğlu Şahruh dönemindeki, Timür ailesinin himayesindeki şair ve yazarların büyük rolü olmuş ve bunun akabinde Doğu Türk yazı dili Nevayî ile güçlenerek 19. yüzyıl sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Bkz. Barutcu-Özönder 2000: 291-294.
3. Bu soyurgal yarlık üzerinde J. Dény (1957: 253-266) çalışmıştır.
4. Bu bitik üzerinde P. M. Melioranskiy (1906: 0129-0140) durmuştur.

Ebû Sa'id Küregené ait bitiktir. Timürlü Sarayına ait Farsça resmî belgeler ise şunlardır: 1. Emirân-şah Küregen 798 Ramadân 27 (4 Temmuz 1396) (Fekete 1977: 63-65); 2. Timür Küregen 804 Muharrem 24 (3 Eylül 1401) (Fekete 1977: 71-75); 3. Şahruh 838 Muharrem 8 (14 Ağustos 1434) (Fekete 1977: 87-88); 4. Hüseyin Baykara, 879 Zi'l-ka'ada (1474) (Mokri 1975: 68-79); 5. Hüseyin Baykara 1469-1506 (Değişik konulardaki inşa' parçalarından oluşan koleksiyon) (Roemer 1952: 35-141).⁵

Bu çalışmada ele alacağımız Ebû Sa'id Küregené ait bitiğin en önemli özelliği iki alfabe ile yazılmış olmasıdır. Bitiğin Uygur yazısıyla yazılan orijinal metninin satırlarının hemen altında Arap alfabesiyle olan karşılıkları verilmiştir. Bu türün örneklerini biz yazışma geleneğimiz içinde mevcut birkaç belgede daha tespit edebiliyoruz. Altın Ordu resmî yazışma geleneği içinde yer alan 1393 tarihli Temir Kutluk Han tarhanlık yarlığı da Uygur ve Arap olmak üzere iki alfabeli olarak yazılmıştır (Özyetgin 1996: 253-254). Bunun yanında Ebû Sa'id Küregen bitiği ile paralel özelliklere sahip, daha önce zikrettiğimiz Osmanlı sahasında yazılmış Fatih Sultan Mehmet Yarlığı (Arat 1939: 285-322) da bu türe giren iyi bir örnektir. Altın Ordu ve Timürlü sarayında olduğu gibi Akkoyunlu sarayında da Uygur yazısının kullanıldığını görüyoruz. Her ikisi de Akkoyunlu hükümdarına yazılan, Ebû Sa'id Küregen ile Fatih Sultan Mehmed'in söz konusu bitik ve yarlığı buna tanıktır. Öte yandan Akkoyunlu devletinde resmî dilin Farsça olduğunu belgeleyen bir kısım berat, mektup ve ferman da Topkapı Sarayı Arşivinde kayıtlıdır (Uzunçarşılı 1988: 281).

Bitiğin stilistik özellikleri

Belgenin orijinal boyutları 144 cm. × 27 cm.'dir. 76 satırdan oluşan bitiğin, birbirine yapıştırılmış üç adet kalın beyaz kâğıt üzerine yazılmış asıl metni Uygur harfleriyle olup ve her kelimenin hemen altında Arap talik yazısıyla Türkçe karşılıkları verilmiştir (*Arşiv Kılavuzu* 129, Vesika xx).

Eski Türk yazışma geleneğinin Türkistan sahasına ait olan Ebû Sa'id Küregen bitiğinin stilistik açıdan gösterdiği özellikler, diğer Altın Ordu yazışmalarıyla benzer nitelikler taşımaktadır. Daha çok Osmanlı sahası yazış-

5. Ayrıca resmî yazışma geleneğine ait olmamakla birlikte Timür döneminden kalma en eski yazılı belge olarak değerlendirilebilecek 1391 tarihli Uygur yazılı, onbir satırlık bir kitabeyi de burada zikretmek yararlı olacaktır. Söz konusu kitabenin ilk üç satırı Arap harfli olup diğer satırları Uygur yazısıyla yazılıdır. Kazakistan'da, Ulutav'da bulunan bu kitabe, Timür'ün Altın Ordu hanı Toktamışa karşı yaptığı sefer ve kazandığı zafer hakkındadır (İnan 1991: 8). Bu yazıt metnini N. Poppe (1940: 185-187) yayımlamıştır, ayrıca bkz: İnan 1991: 14.

malarında görülen ve Arapça olarak verilen davet (*invocatio*) kısmı bu bitikte geçmemektedir.⁶ Ayrıca Timürlü belgelerinde Osmanlı sahasında kullanılan tuğranın da yer almadığı görülür (Uzunçarşılı 1988: 278). Bitik, eski Türk yazışma geleneğine ait bir kalıp ibare olan *sözüm*⁷ kelimesinin yer aldığı *sultân übü sa'id kürâgân sözüm* (E. 1) ile başlamaktadır. Bitiği gönderen hükümdarın unvan ve elkabının sıralandığı *intitulatio* kısmı Ebü Sa'id bitliğinde bulunmamaktadır. Özellikle Osmanlı resmî yazışmalarındaki Arapça ve Farsça tamamlardan oluşan uzun unvan ve elkab bölümü, Türk-Cengiz devletlerine ait yazışmaların büyük bir kısmında yer almaz. Ancak Altın Ordu sahasında, özellikle Kırım Hanlığı döneminde tâbî oldukları Osmanlı hükümdarlarına yazılan bitiklerde, hitap edilen Osmanlı hükümdarının unvan ve elkabının aynı Osmanlı sahasındaki üslûpla verildiği görülür. Bitiğin asıl sahibinin zikredildiği bu kısımdan sonra, muhatap olan kişinin adının geçtiği *inscriptio* kısmı gelir. Ebü Sa'id bitliğinde *inscriptio*'dan sonra gelen ilk iki satır (E. 2-3) içerden yazılmıştır. Satır atlama, boşluk bırakma, yazı hizasında içerden başlama Türk-Moğol resmî yazışma geleneğine ait bir üslûp özelliğidir. Bu gelenek İran yazışmalarında da mevcuttur. Bu atlama 2-3 satır kadardır ve belgenin başlangıç kısmında yapılır (Vásáry 1987: 67).⁸ Ebü Sa'id Küregen bitliğinde, diğer Altın Ordu bitiklerinde görmediğimiz dikkati çeken bir nokta; içerden yazma usûlünün daha sonraki satırlarda da belli ara-

6. İki alfabeli Fatih Sultan Mehmet Yarığının dua (*invocatio*) kısmında *huve'l-ganî* gibi Osmanlı sahasında kullanılan Arapça kalıp bir ibare geçmektedir. Belgelerin dua kısmında kullanılan buna benzer söz öbeklerini, Osmanlı resmî yazışma geleneğinin tesiriyle Kırım ve Kazan sahası yarlık ve bitiklerinde de görmekteyiz.
7. Altın Ordu'nun hem diplomatik hem de tarhanlık yarlıklarındaki üslûp özelliklerine bakıldığında dikkati çeken ve ortak olan en önemli unsur, belgenin giriş kısmındaki (*intitulatio*) *Sözüm* formülüdür. Altın Ordu hanı Toktamış'ın Lehistan-Litvanya kralı Yagayla'ya gönderdiği 1393 tarihli diplomatik yarlık, *Toktamış sözüm Yagaylağa* ibaresi ile başlamaktadır. Aynı şekilde 1397 tarihli Temir-Kutluk Han'ın tarhanlık yarlığında *Temir Kutlug sözüm*; 1453 tarihli Hacı Girey Han'a ait tarhanlık yarlığında *Hacı Girây sözüm*; 1467 tarihli Mengli Girey tarhanlık yarlığında *Mängli Girây sözüm* ibareleri geçmektedir. Bu kökü oldukça eskiye dayanan formüle yapı saygı ve davet içeren bir ibaredir (Özyetgin 1999: 104). Bunun yanında Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a gönderdiği yarlıkta Arapça *huvä'l-ganî allâh ta'ala inâyâtidin* ile başlayan bir davet (*invocatio*) girişinden sonra *Sultan Mähmâd Han sözüm* cümlesi gelmektedir (Arat 1939: 298). Konuyla ilgili ayrıca bkz. L. Fekete 1957: 1-20.
8. Ayrıca Altın Ordu sahasında 1428 tarihinde Uluğ Muhammed Han'ın Osmanlı padişahı II. Murad'a gönderdiği bitikte *inscriptio*dan sonra gelen üç satır içe alınmıştır. Altın Ordu'ya ait eski tarihli Arap harfli bu belge dışında Uygur yazısıyla yazılmış 1393 tarihli Toktamış Han yarlığı ile 1397 tarihli Temir-Kutluk Han yarlığında ilk satırdan sonra gelen; Toktamış yarlığında dört, Temir-Kutluk yarlığında iki satır içerden yazılmıştır. Toktamış yarlığında satırların içeri çekildiği kısımlarda Altın Ordu'ya has kûfî yazılı al tamga bulunmaktadır (Özyetgin 1996: 251, 253).

lıklarla devam ettirilmiş olmasıdır. Metinde içerden yazılan satırlar şunlardır: E. 2-3, 5, 8-9, 14, 16, 17-18, 25, 28-29, 32-33, 38-39, 46, 48, 54-55, 58-59, 64-65, 70. Verilen bu satırların içeriğinden, belli konulara dikkat çekme ve vurgulama amacıyla bu üslûba başvurulduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı yazışmalarında bu usûl bulunmamaktadır.⁹

Altın Ordu yarlık ve bitiklerinde geçen bazı özel isimlerin vurgulanmak amacıyla yaldızla yazıldığı görülür. Ebü Sa'îd Küregen bitiğinde de *Tâhri* kelimesi ile birlikte hükümdarın ismi ve ecdadına ait kelimeler altın yaldızla yazılmıştır. Söz konusu bitikte dikkati çeken bir başka özellik de *Tâhri* kelimesinin her defasında metinden ayrı yazılmış olmasıdır. Altın yaldızlı olarak asıl metin çerçevesinin biraz dışına yazılan kelime (E. 3, 13, 19, 28, 38, 47, 49, 51, 61, 63, 71), ait olduğu satır içinde *'inâyât* kelimesi ile birlikte değerlendirilmektedir. Örneğin bitiğin 13. satırında geçen ve satır dışına yazılmış *tâhri* kelimesinden sonra gelen *big çakıda kılğan hidnâtlarını hârgiz özgâ kılmadı 'inâyât kılıp* cümlesini, 'bey zamanında yaptığı hizmetlerini asla değiştirmeyip *Tanrı lütfedip*' şeklinde aktarabiliriz. Metinde *Tâhri* kelimesinin, geçtiği her satırda bulunan *'inâyât* kelimesiyle ilişkisi söz konusudur. Aynı özellik Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan ile olan mücadelesini anlattığı Uygur harfli yarlıkta da görülmektedir.¹⁰

Bitiğin ikinci satırında muhatap alınan kişinin adı (hasan bigkâ) geçirilerek selamlama (*Salulatio*) yapılıyor. Ardından yine ikinci satırdaki *söz ol kim* ibaresinden sonra 74. satırın sonuna kadar olan bölüm, bitiğin kontekstini oluşturan (*Narratio et dispositio*) kısmıdır. Bu kısımda Ebü Sa'îd, Akkoyunlu hükümdarı Hasan Bey'le aralarındaki eskiye dayanan dostluk, kardeşlik ve işbirliğine atıflar yaparak (E. 3-22) bitiğin asıl yazılış amacını dile getirmiş (E. 22-30), ayrıca o dönemde söz konusu bölgede gelişen bazı siyasî olayları ve bunun sonuçlarını değerlendirmiş (E. 31-53) ve son olarak da konu ile ilgili dilek ve temennilerini sıralamıştır (E. 54-74).

Bitiğin sonunda yer alan tarih (*datatio*), 12 Hayvanlı Türk Takvimi ile Hicrî Takvim bir arada kullanılarak verilmiştir: *sıçkan yıl rabi'ül-âvvâl ayınının yi-*

9. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'ın memleketlerine hitaben yazdığı yarlıkta, Ebü Sa'îd bitiğindeki kadar olmamakla birlikte, 81-82, 115-116. satırlar içerden yazılmıştır. Söz konusu satırlarda, Ebü Sa'îd bitiğinde de geçen *ürünlär hümmâti bile* ibaresi yer almaktadır (Arat 1939: 300-301).
10. Fatih Sultan Mehmet yarlığının 173. satırında yine asıl metin çerçevesinin dışına yazılmış olan *tâhri* kelimesinden hemen sonra gelen *kâldük 'inâyâti bilâ hâmin kim*; 187. satırda yine *tâhri ümti 'inâyâti bilâ kışlay istambula*; 196. satırda ise *tâhri* kelimesi metnin dışında yazılmış olmakla birlikte takip eden satırda *âmrini bâr cay kâltürsünlär* şeklinde bir yapı dikkati çekmektedir (Arat 1939: 302-303).

girmi ikisidâ 'Sıçan yılı, Rebiülevvel ayının yirmi ikisinde' (E. 75-76). Burada Hicrî yıl verilmemiştir. Bu tarih Hicrî olarak 22 Rebiülevvel 873, Milâdî olarak 9 Eylül 1468 tarihine karşılık gelmektedir.¹¹ Altın Ordu yazışmalarında bu tür tarihlendirmenin pekçok örneği vardır.¹² Yazıldığı yer (*locus*) kaydı olarak *Mâyanâ* (E. 76) şehir adı geçmektedir. Mâyane şehri bugün İran devletinin güney sınırları içinde, Hazar denizine yakın bir bölgede bulunmaktadır.

Bitikte 71-74. satırlar arasında sağ tarafa, orijinal metnin üstüne, Eski Türk kançlıyasına ait, kare şeklinde altın yaldızlı bir adet tamga basılmıştır. Belgenin resmîyetini gösteren; orijinal boyutu 8,5 cm. x 8,5 cm. olan bu tamga, şekilce diğer Altın Ordu tamgalarına benzemekle birlikte, daha büyük olması ve küfî yazıyla yazılmamış olması bakımından dikkati çekmektedir. Sülüs yazıyla yazılmış kare şeklindeki bu tamganın iç kısmında, birbirine paralel, uçları birbiriyle kesişen daha küçük kare bir çerçeve yer almaktadır. İç karenin çizgilerinin kesiştiği dört köşede 4 halifenin adları yazılıdır: Sağ üst köşede *Ebû bekr*, sol üst köşede 'Ömer, sağ alt köşede 'Osmân, sol alt köşede 'Alî'nin isimleri yer alır. İç çerçevede yer alan yazılardan üst köşede *bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm*, sağ yan çerçevede *lâ ilâhe illa'llah*, sol yan çerçevede *muhammâdu'n-râsûlu'llah*, alt köşede ise *âl-ḥasan âl ḥüsâyn* yazılıdır. Kare çerçevenin ortasında ise *âs-sultânul-'âzam vâ'l-ḥakân'ul âkrâm muḡisu'l-ḥakḥ vâ'd-dîn sultân âbû sa'id kûrâgân ḥallâdâ allahu mülkâhu ve sultânâhu* yer alır (Kurat 1940: 128).

Bitiğin içeriği¹³ ve genel Türk tarihi içindeki yeri

Timür Han'ın torunu Ebû Sa'id Küregen, 15. yüzyıl ortalarında, bir diğer Timürlü hükümdarı Abdüllatif'in öldürülmesiyle 1451 yılında Semerkant'ta

11. Bkz. Kurat 1940: 129; *Arşiv Kılavuzu* 1940: 129; ayrıca bkz. Unat 1959: 60.

12. Altın Ordu yarlıklarından 1393 tarihli Toktamış Han yarlığında: *takaḡu yıl târiḡ yiti yüz tok-san büştâ rüceb ayının säkiz yanıtı*; 1397 tarihli Temir Kutluk yarlığında: *târîḡ säkiz yüzdâ bars yıl şa'bân ayının altınçı künidâ*; 1466 tarihli Mahmud Han bitiğinde: *tavuk yıl târiḡ säkiz yüz-yâtmişdâ mübâruk bârât ayının baş iskidâ*; 1453 tarihli Hacı Girey Han yarlığında *tavuk yıl säkiz yüz älli yâdikde bitidi mübâruk şafâr ayının yigirmi altınçı kün*. Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasana gönderdiği Uygur harfli yarlığın tarih kısmı da yine aynı şekilde verilmiştir: *târîḡ säkiz yüz yitmiş säkiztâ yılan yıl, râbi'ül-ahır ayının bişitâ*.

13. *Arşiv Kılavuzunda* bu bitig ile ilgili bilgi veren Zeki Velidi Togan, belgenin içeriği konusunda şunları söylemektedir: "Timurilerden Ebu Said Kürkan Azerbaycan'da bulunmakta ve Tebrizi cediti Miranşahın yurdu olması hasebiyle alacağını, Uzun Hasana da Rum, Şam, Mısır taraflarını istilâ etmesini bildirmektedir. Uzun Hasan haberlerini biraderi Murat vasiyetiyle Ebu Said de bu yarlığı Mahmut Bey ile yollamıştır. Keza bu yarlık yazıldığı sırada Karakoyunlu Cihanşah'ın oğlu Hüseyin Ali Mirza'nın mağlup edildiği de memnuniyetle kayıt ve ilâve edilmektedir" (*Arşiv Kılavuzu* 1940: 129), ayrıca bkz. Kurat 1940: 128.

tahta oturmuş ve sınırları bütün Maverâünnehir, Horasan, Badeşan, Kabil, Kandahar ile Hindistan ve İran'a kadar uzanan geniş bir alanda hüküm sürmüştür (Kurat 1940: 131).

İncelediğimiz bitik, Ebü Sa'id'in Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın ölümü üzerine Azerbaycan sahasına yapmayı düşündüğü fetih zamanında, aynı şekilde bu sahayı ele geçirmek isteyen Ak Koyunlu hükümdarı (Uzun) Hasan Bey ile olan mücadelesi sırasında yazılmıştır. Tarihî kaynaklar özellikle bu dönemde, her iki hükümdar arasında elçi gidiş-gelişleriyle birlikte, diplomatik yazışmaların da yapıldığını bildirmektedir. Azerbaycan ve özellikle Tebriz bölgesinin ele geçirilmesi olayında karşı karşıya gelen bu iki hükümdardan (Uzun) Hasan Bey, başlangıçta Ebü Sa'id Küregen ile mücadeleye girmek istememiş, konunun barışla çözümlenebilmesi için Timürlü hükümdarına birçok elçi heyetleriyle birlikte bitikler göndermiştir (Kurat 1940: 130-131; Aka 1991: 92). Her ne kadar Tebriz üzerinde hâkim olmak istemekle birlikte, (Uzun) Hasan Bey başlangıçta Azerbaycan'ın kendisine bırakılması şartıyla, İran'ın Ebü Sa'id'in yönetimine geçmesini kabul etmiş, buna rağmen Ebü Sa'id'in önderliğindeki Timürlü ordusunun ilerlemesini durduramamıştır (Hinz 1992: 45). Tebriz bölgesinin hâkimi Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın 1467 yılında (Uzun) Hasan Bey karşısında yenilgiye uğrayıp hayatını kaybetmesiyle oğlu Hasan Ali Karakoyunlu tahtına çıktı ve ilk iş olarak Akkoyunlulara karşı savaş hazırlıklarına girişti. Merend dolaylarında Akkoyunlu hükümdarı (Uzun) Hasan Bey ile çarpışan Hasan Ali büyük bir bozguna uğrayarak Meyane'ye çekilmiş ve Azerbaycan'a yaklaşmakta olan Ebü Sa'id'e sığınarak ondan (Uzun) Hasan Bey'e karşı destek istemiştir. Bu arada (Uzun) Hasan Bey'in elçileri Ebü Sa'id ile görüşüp, Timür zamanından beri devam eden iyi ilişkileri öne sürerek, yine dost kalınmasını sağlamaya çalışıyorlardı (Aka 1991: 91-92). Ebü Sa'id, söz konusu bitiginde de belirttiği gibi Azerbaycan illerinin ve özellikle Tebriz'in fethinin çok önemli olduğunu ve bu topraklarda ata yurdu olarak kendi hakkının bulunduğunu söylüyordu (E. 24-28). 9 Eylül 1468 tarihinde yazılan bu bitikte Ebü Sa'id, (Uzun) Hasan Bey'e Azerbaycan'a ve Tebriz'e doğru yapacağı fetih hareketini haber vererek (E. 28-30), kendisine karşı çıkmamasını, Timür Bey zamanından beri Akkoyunlular ile Timürlüler arasındaki dostluk ve kardeşlik bağının sürdürülmesi gerektiğini (E. 63-68), bunun yanısıra (Uzun) Hasan Bey'in kendisine idarî ve askerî işlerde yardım edebileceğini, ayrıca kendisinin de ona destek olacağını (E. 55-59) ifade ederek fethedeceği topraklardan Mısır ve Rum (Anadolu) illerini kendisine vereceğini (E. 71-72) söylemiştir. Hatta Ebü Sa'id, (Uzun) Hasan Bey'in Cihanşah ve oğlu Hasan Ali ile olan mücadelesinde kendisine arka çıkarak sonucun kendileri için de

hayırlı olduğunu vurgulamaktadır (E. 31-32). Bunda muhakkak ki Ebū Sa'îd'in Cihanşah'ın hâkim olduğu Azerbaycan ve Tebriz'i kendi idaresi altına alma isteğinin ve bunun doğrultusunda takip ettiği siyasetin etkisi vardır. Eldeki bitik, Ebū Sa'îd'in söz konusu illeri almakta kararlı olduğunu (Uzun) Hasan Bey'e bildirmesi ve bu yönde hareket edeceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bitik bize, (Uzun) Hasan Bey'in tüm girişimlerine rağmen bu meselenin diplomasi yoluyla çözümlenemediğini de göstermektedir. Nitekim Meyane'den ayrılıp (Uzun) Hasan Bey'in kışlağı olan Karabağ'a hareket eden Ebū Sa'îd erzak yollarının kesilmesi nedeniyle içine düştüğü güç durumdan kurtulamamış, hatta elçi ve bitik göndererek barış isteyen Ebū Sa'îd'in isteklerine bu sefer de (Uzun) Hasan Bey kayıtsız kalmıştır. Güney Mugan'da Timürlü ordusuyla yapılan çarpışmalarda Ebū Sa'îd, (Uzun) Hasan Bey karşısında yenilerek esir düşmüştür. Ebū Sa'îd, (Uzun) Hasan Bey'in himayesindeki bir diğer Timürlü şehzadesi olan Yedigâr Mehmed'in isteğiyle 7 Şubat 1469 tarihinde öldürülmüştür (Hinz 1992: 46; Kurat 1940: 130-131; Aka 1991: 92). Ebū Sa'îd'in (Uzun) Hasan Bey karşısındaki bu yenilgisi Doğu Anadolu'da ve Azerbaycan'da Akkoyunlu hâkimiyeti tekrar kurulmasına zemin hazırlamıştır (Togan 1981: 365).

Bitiğin dil ve imlâ özellikleri

Yazılış tarihi 15. yüzyıl ortalarına denk gelen Ebū Sa'îd Küregen bitiği, dil bakımından Çağatay yazı dili özelliklerini yansıtmakla birlikte, bir geçiş dönemi metni olma özelliğine de sahiptir. Yalın bir dil ile kaleme alınmış olan bitikte Harezmi yazı dilinin etkilerini de görüyoruz. Doğu Türk yazı dilinin ilk aşaması olan 11. ile 14. yüzyıl sonuna kadarki dönemde, başlangıçta Türkistan, Horasan ve İran sahasında, sonra Harezmi ve Altın Ordu'da gelişen Türk yazı dilinin, 15. yüzyılın ikinci yarısında Timürlüler devrinde Horasan ve Maverâünnehir'in Herat ve Semerkant gibi siyasî ve medenî merkezlerinde klâsik edebî dil hâlini almağa başladığı dönem, Klâsik Çağatay devrinin başlangıcı olarak kabul edilir. 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra Çağatay yazı dili, Nevâyî ile klâsik dönem özelliklerini kazanmıştır (Barutcu-Özönder 1996: 5).

Bitikte hem Uygur hem de Arap alfabesiyle yazılmış iki metin yer almaktadır. Eş zamanlı yazıldığı şüphe götürmeyen bu iki metin arasında imlâ açısından bazı farklılıklar olmakla birlikte, tek bir metin hâlinde birbiriyle bütünüyle eşleşebilmektedir. Metinde Uygur yazı geleneğindeki imlâ tasarruflarından kaynaklanan bu farklılıklar, hem Uygur hem de Arap harfli kısmın harf çevrimi (transliterasyonu) yapılarak ortaya konmuş, bitiğin orijini-

nal metni ise bu iki harfçevrimli metne dayanılarak yazıçevrimli (transkripsiyonlu) olarak kurulmuştur.

Uygur harfli metin, ünlülerin kelime başında ve kelime içinde gösterilmesi bakımından genel olarak tutarlıdır. Kelime başında ve ilk hecede ince sıradan yuvarlak *ö, ü* ünlülerinin yazımının bir iki örnek dışında hep *y/siz* olduğu dikkati çekiyor. Ünsüzlerin yazımında ayırıcı işaretlerin kullanılmadığı görülür. Metin içinde sadece birkaç örnekte art damak *k* ve *n* için ayırıcı işaret geçmektedir. Bunun dışında bazı ünsüz harfler *t/d, s/z, h/q* birbiri yerine kullanılmıştır. Bu türden yazımlar için metnimizde etimolojik okumalar yapılmıştır. Orijinal metinde nazal *n* için *nk* kullanılmıştır. Bitikte Arapça ve Farsça kelimelerin bazı özellikli imlâları dikkati çekiyor. Kelime başında ve kelime içinde *h, ħ* için metinde hiçbir harf kullanılmamıştır. Kelime başında ve kelime içinde *h* yazımı için *q*, peltek *ğ ve z* yazımı için *d* harfi kullanılmıştır. Arapça kelimelerdeki ayın harfi için herhangi bir harf ya da işaret verilmemiştir. Eklerin imlâsına gelince, Uygur yazım geleneğine bağlı olarak hep ayrı yazıldıkları görülür. Bu açıdan Arap harfli metinle de büyük ölçüde birlik sağlandığı dikkati çekmektedir.

Ebū Sa'îd Küregen bitiğinin Arap harfli kısmında, Türkçe kelimelerde ünlüler hurûf-ı med harfleriyle yazımda her zaman gösterilmiş, metinde harekeleme yapılmamıştır. Bitiğin Arap harfli metni, döneminin bazı karakteristik ses değişmelerini Uygur yazılı metne göre daha iyi yansıtmaktadır. Bunların en başında Çağatay Türkçesi için kelime başında ve ilk hecede sistemli bir ses değişimi olan *ä > i* gelişimi gelmektedir. Uygur yazılı kısımda bu değişimde /ä/'nin yanında olan yazımlar söz konusuysen, Arap harfli metinde *e > i* değişimine uğramış kelimelerde, /e/ ünlüsü kelime başında her zaman elif-ye (ع) ile ilk hecede ise hep (ا) ile yazılmıştır: *ä- > i-: är- > ir- ~ Uyg. 'r- (E. 29, 16, 40, 44), bunun yanında i- ~ Uyg. 'y- (E. 53), ärän > irän ~ Uyg. 'r'n (E. 19, 39, 61), äsänlik > isänlik ~ Uyg. 's'nlyk (E. 74); é > i: elçi > ilçi ~ Uyg. 'lcy (E. 48); -ä- > -i-: bäg > big ~ Uyg. p'k (E. 4, 5, 6, 7, 10, 13, 15, 24, 42, 69), sän > sin ~ Uyg. s'n (E. 35, 41); kâç > kiç- (E. 34, 36, 44, 73) ~ kâç- (E. 19, 66) ~ Uyg. k'c-; käl- > kil- ~ Uyg. k'l- (E. 31, 33, 37, 30, 50, 51); taging > diginç (E. 73) ~ Uyg. t'knc [Bunun yanında täg ~ däg (Uyg. t'k) de metinde geçiyor]; kältür- > kiltür- ~ Uyg. k'ldwr- (E. 6), kârâklig > kirâklig ~ Uyg. k'r'klyk (E. 58); nâ > ni ~ Uyg. n' (E. 58, 66); -ê- > -i-: yér > yir ~ Uyg. y'r (E. 9, 61); tē- > di- ~ ti ~ Uyg. t' (E. 34, 42).*

Uygur yazılı metinde *t/d* harflerinin imlâda büyük ölçüde birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bitikteki kelime başında *t- > d-* değişiminin olduğu belli başlı kelime örneklerini Arap harfli metinden tespit edebiliyoruz. Bunun yanında metinde *t- > d-* değişimi için ikili yazımlar da

dikkati çekmektedir. Söz konusu değişimin olduğu belirli sayıdaki *d*-'li kelimeler Doğu Türk yazı dilinde Oğuz özellikli kelimeler olarak eserlerinde de geçmektedir: *takı* > *dağı* (E. 7, 9, 10, 16, 22, 27, 35, 36, 37, 41, 47, 50, 64), *tê*- > *di*- (E. 34, 42) ~ *ti*-, *täginç* > *diginç* (E. 73), *täg* > *däg* (E. 20, 54) ~ *täg* (E. 9, 61); *tur*- > *dur*- (E. 10, 27, 30, 51, 63, 70) ~ *tur*- (E. 34, 45).

Yine Doğu Türk yazı dilinde Arapça ve Farsça ince sıradan kelimelere, Türkçe eklerin hep kalın sıradan, art ünlülü şekilleriyle eklendiği görülür. Ebü Sa'îd bitiğinde de ek uyumsuzluğunu gösteren bu türden örnekler vardır: *dävlät+i+ğa* (E. 6), *dävlät+ğa* (E. 31), *ināyät+i+ğa* (E. 28, 47), *māyanā+ğa* (E. 32), *vilāyät+lāri+ğa* (E. 37), *düşmān+i+ğa* (E. 43), *tābriz+ğa* (E. 48, 50).

Bitik metninde geçen *asru*, *basa*, *bat*, *bāğayät* Çağatay metinlerinde sıkça görülen zarflardandır. Bunlar içinde 'çok' anlamına gelen *asru* Çağatay sahasında daha çok Nevayî'den önce görülen zarflar arasında geçmektedir. Bunun yanında yine Çağatay metinlerinde sıkça geçen *ara* (E. 36), *bilän* (E. 35), *bilä* (E. 5), *çaıklık* (E. 59), *sarı* (E. 49), *täg* (E. 9) ~ *däg* (E. 20), edatları da Ebü Sa'îd bitiğinde geçmektedir. Hatta Klâsik Çağatay döneminde Nevayî'de *dik* ~ *dık* olarak çok sık geçen edatın, Nevayî öncesi eserlerde *däg* ~ *täg* olarak geçtiği kaydedilmektedir (Eckman 1996: 125).

Çağatay yazı dilini karakterize eden bir başka özellik, zamir n'sinin büyük ölçüde kullanımdan düşmüş olmasıdır. Bunun örneklerini Ebü Sa'îd Küregen bitiğinde de tespit edebiliyoruz: *dävlät+i+ğa* (E. 6), *'ināyät+i+ğa* (E. 28, 47), *vilāyät+lāri+ğa* (E. 37), *düşmān+i+ğa* (E. 43), *dost+i+ğa* (E. 43), *üstiğa* (E. 40), *'ināyet+i+din* (E. 51), *iki+si+dä* (E. 75-76), *üst+i+ğa* (E. 40), *oğlan+ları+ğa* (E. 12), *çağ+i+ta* (E. 13), *hinmät+i+din* (E. 19, 39, 61). Bunun yanında zamir n'sinin kullanıldığı iki örnek metinde geçmektedir: *ağa+ları+n+dın* (E. 20), *üstünä* (E. 47) (< üst+i+n+gä).

Bitikte 3. şahısta bildirme (copula) eki olarak *turur/durur* şekli geçmektedir: *ma'lüm durur* (E. 27), *yoğ turur* (E. 45), *ümüdüm ol durur* (E. 51, 63, 70), *birgän durur* (E. 10, 27). *Turur/durur* bildirme şekli Harezmi sahasında kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise bu ek düzenli olarak *-turl-tür*; *-durl-dür* biçiminde geçer.

Bitikte cevher fiilinin imlâsında *ir*- (< *är*-) şeklindedir: *yibärip ir-dim* (E. 48), *bolup ir-di* (E. 40), *kiçip ir-di* (E. 44), *turup ir-di* (E. 34), *tüşüp ir-di* (E. 35), *kiçip ir-di* (E. 36), *mühim ir-di* (E. 38), *bildürüp ir-diñ* (E. 19), *kilip ir-dük* (E. 37), *kıldı ir-sä sen* (E. 16), *işüttük ir-sä* (E. 41), *kılğan ir-miş sän* (E. 49), *ir-gändä* (E. 76). Bitikte bir birleşik fiil çekimli örnekte /r/'nin düştüğü *i*- fiili tespit edilmiştir: *kıl-ğay i-se* (E. 53).

Ebü Sa'îd Küregen Bitiği

- (1) swld'n ''pws'yt kwyr'k'n swz wm
sl't'n 'bw s'd kwrk'n swzwm
sultân âbû sa'îd kürâgân sözüüm
Sultan Ebü Sa'îd Küregen sözüüm
- (2) ''s'n p'k k' slm t'k'c swz 'wl kym
h'sn byk k' sl'm tkc swz 'wl kym
hasan bigkâ sâlâm tâggâç söz ol kim
Hasan Bey! Selâm ederken söz(ümüüz) odur ki
- (3) t'nkry 'yn'y't y pwlwp s'yp çyr'ñ
tnkry 'n'yty bwlwb ş'hb qr'n
Tânri 'inâyâti bolup şâhib kırân
Tanrı'nun lütfu olup Sahip Kırân
- (4) t'mwr p'k t'm'm m'm'lyk ny mws'r qylyp ywrwk'n t' 'wlwq
tmwr byk tm'm mm'lk ny msh'r qylyb ywrwk'n d' 'wlwğ
tâmür big tamâm mämâlikni muşahhar kılıp yörügändâ uluğ
Timür Bey bütün memleketleri ele geçirip ilerlediğinde ulu
- (5) ''d'ñk 'wdm'n p'k cyn kwnkly pyl'
t'nk 'wsm'n byk cyn kwnkly byl'
atan 'osmân big çın köñli bilâ
baban Osman Bey gerçek gönlüyle (içtenlikle)
- (6) p'k t'βl'ty q' p'ñq k'ldwrwp 'yql'z y ny pyldwrk'n 'wcwn
byk dvlty g' bn'h kyltwrwb 'hl'sy ny byldwrk'n 'wcwn
big dâvlâtiga pânâh kiltürüp ihlâsını bildürgân için
(Timür) Bey(in) devletine sığınıp bağlılığını bildirdiği için
- (7) p'k tq y 'yn'y't lr qylyp p'rc' 'yl 'wlwz tyn ''rdwqz y kwrwp
byk d'gy 'n'yt lr qylyb b'rc' 'yl 'lws dyn 'rtwq sy kwrwb
big dağı 'inâyâtlâr kılıp barça il ulusdın artuqsı körüp
(Timür) Bey dahi lütüflar edip bütün il (ve) ulustan daha fazla
görüp (ayrıcılıkli davranıp)
- (8) tyy'r p'kr βyl'y't y ny pyldwrwp q'z ''wqwl 'wsq y
dy'r bkr vl'yty ny byldwrwb h's' 'wğwl 'wsqy
diyâr bâkr vilâyâtini bildürüp hâssa oğul uşakı
Diyarbakır ilini (kendisine) özel mülk (hassa) (olarak) verip oğlu-
- (9) nynk tync lyq y 'wcwn ''myd t'k y'r ny tq y
-nynk tync lyqy 'wcwn hmyd t'k yyr ny d'gy
-nun tınçlık için hamîd tæg yirmi dağı
-nun dirliği (rahatlığı) için Hamid gibi yeri de
- (10) swywrq'p ywrt p'rk'n twrwr 'wdm'n p'k tq y
swywrğ'b ywrt byrk'n dwrwr 'wsm'n byk d'gy
soyurgap yurt birgân durur 'osmân big dağı
ihsan ederek yurt (olarak) vermiştir. Osman Bey de

- (11) p'k nynk 'wl 'yn'y't s'βq'dy ny 'wnwdm'yyn
byk nynk 'wl 'n'yt şfqtı ny 'wnwtm'yn
bignıñ ol 'ināyāt şāfkātini unutmayın
(Timür) Bey'in o lütuf (ve) şefkatini unutmayarak
- (12) p'k tyn swnkr ' 'wql'n l'r y q' cyn 'yql's y pyl' kwc p'ryp pwrwn
byk dyn swnkr ' 'gl'n l'ry g' cyn 'hl's byl' kwc byryb bwrwn
bigdin sonra oğlanlarığa çın ihlās bilä küç birip burun
(Timür) Bey'den sonra şehzadelerine gerçek bağlılık ile destek verip önceden
- (13) t'nkry p'k c'q y t' qyl'q'n qydm't l'r y ny 'rkys 'wsk' qylm'ty 'yn'y't
tnkry byk c'qd' d' qyl'g'n h'dmt l'ry ny hrkys 'wzk' qylm'dy 'n'yt
tāñri big çakıda kılğan hıdmätlerini härgiz özgä kılmadı 'ināyāt
(Timür) Bey zamarunda yaptığı hizmetlerini asla değiştirmedi. Tanrı lütfe-
- (14) qylyp s'yp qyr'n
qylyb ş'hb qr'n
kılıp şāhib kıran
-dip Sahip Kırān
- (15) p'k 'd'm nynk t'qdy ny
byk 'm nynk t'hty ny
big atamıñ tahtını
(Timür) Bey, babamın tahtını
- (16) m'nk' rws y qylty 'rz' s'n t'q y 'd'nk ywrt y ny
mnk' rwzy qyldy 'yrs' syn d'gy 't'nk ywrty ny
maña rūzi kıldı irsā sän dağı atan yurtını
bana nasip ettiğinde sen de babanın yurdunu
- (17) pylyp 'yl 'wlswnk ny p'sl'q'n tyn p'r y
bylyb 'yl 'lswnk ny b'sl'g'n dyn byry
bilip il ulusıñı başlağandıñ biri
bilip (sahip çıkıp) ilinin ulusunun hākimi olduğundan beri
- (18) y's y lyqynk cyn 'yqdyq'dynk ny pyldwrwp
y'şy lygynk cyn 'tq'dynk ny byldwrwb
yaşılığın çın i'tikadını bildürüp
iyiliğini, gerçek inancını (bağlılığını) bildirmiş
- (19) t'nkry rdynk 'yn'y't y pyl' 'r'n l'r 'ymmdy tyn pw 'wcvr l'r t' pwrwnq y k'ck'n
tnkry 'yrdynk 'n'yty byl' 'yr'n l'r hmtı dyn bw 'wcvr l'r d' bwrwnğy kyck'n
tāñri irdin 'ināyāti bilä irānlār hümmätidin bu oçurlarda burunğı kaçğan
idin. Tanrı'nın lütfuyla, erenlerin yardımından bu zamanlarda önceki, geçmiş
- (20) 'd' 'q' l'rynk tyn 'rdwqz y kwnkwł tyl'k'n t'k s'yysd' qydm't
't' 'g' l'rynk dyn 'rtwqy kwnkwł tyl'k'n d'k s'yst' h'dmt
ata ağalarındın artuğsı köñül tilägän däg şāyästä hıdmät
baba ve ağabeylerinden (eccadından) daha fazla, gönlün dilediğı
gibi yaraşır hizmet-
- (21) l'r qyldynk 'yn y 'wqwł lwq twst lwq q'rynd's lyqynk ny pyldwrwkn
l'r qyldynk 'yny 'gl lwq dwst lwq qrynd's lygynk ny byldwrwkn

- lär kıldın ini oğulluk dostluk karındaşlığını bildürdün
-ler ettin. Küçük evlâtlığını, dostluk (ve) kardeşliğini bildirdin (gösterdin).
- (22) s'nynk pw qydm't l'rynk tyn 'srw r's y pwldwq 'ymty s'n t'q y pylwr s'n
snyk bw h'dmt l'rynk dyn 'srw r'zy bwldwq 'ymdy sn d'gy bylwrn
säniñ bu h'dmätläriñdin asru räzi bolduk imdi sän dağı bilürsin
Senin bu hizmetlerinden çok memnun olduk. Şimdi sen de bilirsin
- (23) kym 'wlws ''k' sy
kym 'lws 'yk'sy
kim ulus igäsi
ki ulus(un) sahibi
- (24) t'mwr p'k t'm'm m'm'lyk ny s'pd qylyp 'wl'sk'n t' t' prys
tmwr byk tm'm mm'lk ny zbt qylyb 'wl'sk'n d' tbyz
tämür big tamäm mämälikni zabt kılıp üläşkändä täbriz
Timür Bey, bütün memleketleri idaresi altına alıp paylaştığında Tebriz
- (25) t'qdy ny
t'hty ny
tahtını
tahtını
- (26) m'nynk ''d'm
mynynk t'm
miniñ atam
benim babam
- (27) myr'ns ' myrz ' q' p'rk'n twrwr s'nk' t'q y m'lwm twrwr kym
mr'nş'h mrz' g' byrk'n dwrwr snk' d'gy m'lwm dwrwr kym
miränşäh mirzağa birgän durur saña dağı ma'lüm durur kim
Miranşah Mirza'ya vermiştir. Sen de bilirsin ki
- (28) t'nkry ''d' ywrdy 'wyz ywrt pwlwr 'yn'y't y q' syqynp
tnkry t' ywrty 'wz ywrt bwlwr 'n'yty g' sygynyb
täñri ata yurtı öz yurt bolur inäyätiga sığınıp
(insanın) baba yurdu kendi yurdu olur. Tanrı'nın lütfuna sığınıp
- (29) pww pwrst l'r t' ''d't p'yc'ñ ßyl'y't lr y ny s'pd qylyp
bw frst l'r d' 'zr b'yc'n vl'yt l'ry ny zbt qylyb
bu fırsatlarda azär bāycān vilāyätläriñni zabt kılıp
bu uygun şartlarda Azerbaycan illerinin idaresini alıp
- (30) ''d'm ywrt y ny pwrwnq y ywswn pyl' t'qd qyl'yyn typ k'l' t'wrwr
t'm ywrt ny bwrwnqy ywswn byl' t'ht qyl'yn typ kyl' dwrwr
atam yurtını burunqı yosun bilä taht kılayın tip kilä durur
babamın yurdunu önceki kanun (düzen) ile yöneteyim diye geliyorum.
- (31) m'n ''s'n ''ly nynk pwswlq'n q'p'r y 'wdwrw tyn k'ldy p'q'y't t'ßl't q'
mn hsn 'ly nynk bwzwlğ'n hbry 'wtrw dyn kyldy b'g'yt dvl't g'
mān ḥasan 'aliniñ buzulğan ḥabäri ötürüdin kildi bā-gāyät dāvlätğa
Hasan Ali'nin bozguna uğradığı haberi sonradan geldi. Devlet (için) çok

- (32) mwnsyp 'ys pwlmys myy'n ' q' y'dk'n t' 'ynynk mwr't
mn'sb 'yş bwlms my'n' g' yytk'n d' 'ynynk mr'd
münāsib iş bolmış miyānāga yitkändä inin murād
uygun iş olmuş. Meyane'ye vardığında küçük kardeşin Murad
- (33) pyl' yqsy swz l'rynk k'ldy s'nynk kwnklwnk t' "ndq
byl' yḡşy swz l'rynk kyldy synynk kwnklwnk d' 'ndq
bilä yaḡşy sözlärin kildi sinin könlündä andaḡ
ile iyi sözlerin (haberlerin) geldi. Senin gönlünden öyle
- (34) k'cm'z wn kym t'pryz t' cy'ns ' twrwp 'rty m'nk' p'rm'ty lr t'p
kycm'swn kym tbryz d' ch'ns'h twrwp {r}'yrdy mnk' byrm'dy lr dyb
kiçmäsün kim tābrizdä cihānşāh turup irdi maña birmädilär dip
geçmesin ki Tebriz'de Cihānşāh yaşamıştı, (Tebriz'i) bana vermediler diyip.
- (35) s'n tq y pylwr syn kym cy'ns ' q' pyr β'syd' pyl'n 'ndq twswp 'rdy
syn d'gy bylwr'syn kym ch'ns'h g' byr v'st' byl'n 'ndq twşwb 'yrdy
sin daḡı bilürsin kim cihānşāhğa bir vasıta bilän andaḡ tüşüp irdi
Sen de bilirsin ki (Tebriz) Cihānşāh'a bir vesile ile öylece geçmişti.
- (36) 'r' t' pyr 'd swz y tq y kycyp 'rdy pz '
'd' byr 'hd swzy d'gy kycyb 'yrdy bs'
arada bir 'ahd sözi daḡı kiçip irdi basa
Arada bir yemin (anlaşma) sözü de geçmişti, sonra
- (37) pyz tq y qwrs'n βyl'y't lr y q' y'nkl' k'lyp 'rdwk pyr n'c'
byz d'gy ḡrs'n vl'yt l'ry g' y'nkl' kylyb 'rdwk byr nc'
biz daḡı ḡorāsān vilāyātläriḡa yaḡla kilip irdük bir nāçā
biz de Horasan illerine yeni (henüz) gelmiştik. Bazı
- (38) t'nkry βyl'y't lr nynk s'pdy ny qylmq mw'ym 'rdy 'yn'y't y
tnkry vl'yt lr nynk žbty ny qylmq mhm 'yrdy 'n'yty
tānri vilāyātlärin žabtını kılmaq mühim irdi 'ināyāti
illerin idaresini almak önemli idi. Tanrı'nun lütfü
- (39) pyl' 'r'n lr 'ymmdy tyn 'wl βyl'y't lr mwsqr pwlwp
byl' 'yr'n lr hmty dyn 'wl vl'yt lr mşhr bwlwp
bilä irānlär himmätidin ol vilāyātlär musaḡḡar bolup
ile erenlerin yardımından o iller ele geçirilmiş
- (40) 'rdy kym cy'ns ' s'nynk 'wsdwnk' ywrwt y t'p 'ysyddwk
'yrdy kym ch'ns'h snynk 'wstyky ywrwdy tyb 'yşytwk
irdi kim cihānşāh sinin üstigä yörüdi tip işit(t)ük
idi ki Cihānşāh senin üstüne yürüdü diye işittiğimizde
- (41) 'rz' 'wl 'qt 'r' t' q'lm'ty s'n tq y 'ysydmys pwlq'y s'n kym
'yrs' 'wl 'hd r' d'q'lm'dy syn d'gy 'yşytmş bwlg'y syn kym
irsä ol 'ahd arada kalmadı sin daḡı işitmiş bolḡay sin kim
o yemin (anlaşma) arada kalmadı. Sen de duymuş olacaksın ki
- (42) 'lyp'k t'k'n cwr'm ny pydyk lr pydyp cy'ns' q' c'pdwr'dwm kym
'ly byk dyk'n cwr'm ny bytyk lr bytyb ch'ns'h g' c'btwr'dwm kym

- 'alî big digân çoramnı bitiglâr bitip cihânşâhğa çapturdum kim
Ali Bey denen saray amirimi, mektuplar yazıp Cihanşâh'a gönderdim
(koşturdum) ki
- (43) s'nynk pyl'n 'qt qylq'n t' pyr pyrymyz nynk twsdy q' twst twsm'n y q'
synynk byl' 'hd qylg'n d' byr byrymyz nynk dwsty g' dwst dşmny g'
sinin bilâ 'ahd kılğanda bir birimizniñ dostığa dost düşmâniğa
senin (Cihanşah) ile sözleşildiğinde birbirimizin dostuna dost düşmanuna
- (44) dwsm'n pwl'l y t'p swz k'cyp 'rty 'ymty
dşmn bwl'ly tyb swz kycyb 'yrdy 'ymdy
düşmân bolalı tip söz kiçip irdi imdi
düşman olalım diye söz verilmişti. Şimdi
- (45) pysynk 's'n p'k tyn y'qsy r'q twsdwmyz ywq twrwr ywz yyl tyn
byzynk hsn byk dyn y'şy r'q dwstwmyz ywq twrwr ywz yyl dyn
biziñ hasan bigdin yahşırak dostumuz yok turur yüz yıldın
bizim (Uzun) Hasan Bey'den daha iyi dostumuz yoktur. Yüz yıldan
- (46) p'r y 'wsk' pwlmq'n 'qt s'nynk 'wsdwnk t' pwlty
byry 'wzk' bwlmg'n 'hd snynk 'wstwnk d' bwlty
biri özgâ bolmağan 'ahd sinin üstünđâ boldı
beri değısmeyen anlaşma senin (Cihanşah) üstünde oldu.
- (47) t'ñkry m'n tq y 'yn'y't y q' syqynyp s'nynk 'wsdwnk' ywrwdwm t'p
tnkry mn d'gy 'n'yty g' sygy nyb synynk 'wstwnk' ywrwdwm tyb
tänri män dağı 'inäyätiga sığınıp sinin üstünä yürüdüm tip
Ben de Tanrı'nın lütfuna sığınıp senin (Cihanşah) üstüne yürüdüm diye
- (48) pyldwr ' yyp'ryp 'rdym ypp'rk'n 'ylcy t'pryz q' y'dk'n t'
byldwr ' yyb'tyb 'yrdym yyb'rk'n 'ylcy tbryz g' yytk'n d'
bildürä yibärip irdim yibärgän ilçî tãbrizğa yitkändä
bildirmek için (elçi) göndermiştim. Gönderilen elçi Tebriz'e vardığında
- (49) t'ñkry cy'ns' nynk 'ys y ny pyr s'r y qylq'n 'rmys s'n 'yn'y't y pyl'
tnkry ch'nş'h nynk 'yşy ny byr s'ry qylg'n 'yrmyş sn 'n'yty byl'
tänri cihânşâhnın işini bir sarı kılğan ırmış sän 'inäyati bilâ
Cihanşah'ın işini hâletmişsin. Tanrı'nın yardımı ile
- (50) t'pryz q' k'lk'nym t' s'n tq y yyrq synm'yyn k'lyp kwr'r y'r'q y ny
tbryz g' kyl k'nym d' sn d'gy yrq synm'yn kylyb kwr'r yr'qy ny
tãbrizğa kilgänimdä sän dağı yıraqsunmayın kilip körär yarağını
Tebriz'e geldiğimde sen de uzak saymadan (çekinmeden) gelip
görür(sün). Uygun zamanını (fırsatını)
- (51) t'ñkry t'ps'nk k'lyp kwr'kyl 'yn'y't y tyn 'wmydym 'wl twrwr kym rwm mysyr
tnkry t'bs'nk kylyb kwr'kyl 'n'yty dyn 'mydym 'wl dwrwr kym rwm mşr
tänri tapsan kilip körgil 'inäyätidin ümidim ol durur kim rüm mişir
bulursan gelip gör(esin). Tanrı'nın lütfundan ümidim odur ki Rum
(Anadolu), Mısır
- (52) s'm p'slyq tm'm m'm'lyk p'tq y ny p't
ş'm b'slyq tm'm mm'lk fth'y ny b't

- şām başlıg tamām māmālik fāthını bat
 Şam başta olmak üzere bütün memleketlerin fethini çabucak
- (53) pysk' rwz y qylq'y 'ys ''ll' t''l' 'mty pyl' pwlq'n
 byzk' rwzy qylg'y 'ys'(r) 'lh t'l' 'ymdy byl' bwlg'n
 bizgä ruzi kılğay isä allāh ta'ālā imdi bilä bolğan
 bize nasip ederse, Allah Ta'ala şimdi (bizimle) birlikte olduk-
- (54) tyn swnk 'wmyd 'wl kym p'rc' 'ys kwnkwl tyl'k'n t'k pwlq'y
 dyn swnk 'myd 'wl kym b'rc' 'yş kwnkwl tyl'k'n d'k bwlg'y
 -dın sonj ümid ol kim barça iş köñül tilägän däg bolğay
 -tan sonra ümidim o ki, bütün iş gönlün dilediği gibi olacak.
- (55) 'wl s'r y qy βyl'y't lr nynk yrq m'sl't lr y
 'wl s'ry qy vl'yt lr nynk yrq m'slht l'ry
 ol sarıkı viläyätlärinj yarak maşlahatları
 O taraftaki illerin uygun işleri-
- (56) ny s'n y'sy r'q pylwr s'n ''kt
 ny sn y'şy r'q bylwr sn 'kr
 ni sän yaşşırak bilürsin ägär
 -ni sen daha iyi bilirsin, eğer
- (57) m'n 'wswm p'rmq lyq 'c't pwl'm'yyn 'wql'n l'rym tyn p'z'
 mn 'wzwm b'rmq lyq h'ct bwlm'yn 'gl'n l'rym dyn bs'
 män özüm barmaklık häcät bolmayın oğlanlarımdın basa
 ben kendim, gitmeme gerek olmadan oğullarımdan (şehzadelerimden), sonra
- (58) p'klr tyn c'ryk tyn n' myqd'r k'r'klyk pwlz'
 byk l' dyn cryk dyn ny mqd'r kyr'k lyk bwls'
 biglä<r>din çarigdin ni miqdär kiräklig bolsa
 beylerden, askerden ne miktar gerekli olsa
- (59) yrq kwrwp tyl's'nk 'wl c'lyq kysy yyp'r'yyn pww
 yrq kwrwb tyl's'nk 'wl c'lyq kysy yyb'tyn bw
 yarak körüp tiläsän ol çaklık kişi yibäräyin bu
 uygun görüp istersen, o kadar kişi göndereyim. Bu
- (60) c'lyq 'yn y lyk q'rynd's lyq qydm't k'r lyq ny s'n qyldynk
 c'lyq 'yny lyk qrynd's lyq h'dmtk'r lyq ny sn qyldynk
 çaklık inilik karındaşlık h'dmätkärlikni sän kıldın
 kadar küçük kardeşlik hizmetkärliğini sen yaptın.
- (61) t'nkry 'yn'y't y pyl' 'r'n lr 'ymm'dy tyn mysyr rwm s'm t'k yr lr ny
 tkry 'n'yty byl' 'yr'n lr h'mty dyn mşr rwm ş'm t'k yr lr ny
 täñri 'inäyati bilä iränlär himmätidin mışır rüm şām tæg yirlärni
 Tanrı yardımıyla erenlerin yardımından-Mısır, Rum (Anadolu),
 Şam gibi yerleri
- (62) 'lyp p'rm'k ny
 'lyb byrm'k ny
 alıp birmäkni
 alıp vermeyi

- (63) t'nkry m'ñ pyl'yyn s'n tyn 'yn'y't y pyl'n 'wmydym 'wl twrwr kym
tnkry mn byl'yn sn dyn 'n'yty byl'n 'mydym 'wl dwrwr kym
täñri män biläyin sändin 'inäyati bilän ümidim ol durur kim
ben bileyim. Senden, Tanrı yardımıyla, ümidim (ricam) odur ki
- (64) mwndyn swnkr 'tq y 'yn y 'wqwl lwq qydm't
mwndyn swnkr 'd'gy 'yny 'gl lwq hdm't
mundin sonra dağı ini oğulluk hıdmät
bundan sonra da küçük kardeş(lik) (ve) evlätlik hizmet-
- (65) k't lyq ny 'rddwrq'y s'n 'rkzy 'wsk' pwlmq'y
k't lyk ny 'rtwrg'y sn hrkzy 'wzk' bwlmq'y
kârlıknı artturgay sän härgiz özgä bolmagay
-kârlığın arttıracaksın, asla değişmeyecek-
- (66) s'n ny 'wqwl pwlq'y kym pww k'c'r twny 't' pwrwnq y'y'sy
sn ny 'gl bwlg'y kym bw kyc'r dny d' bwrwnqy y'şşy
sän ni oğul bolğay kim bu kaçär dünyäda burunğı yahşı
-sin. Hangi oğul bu geçici dünyada önceki iyi-
- (67) l'r y ywz yyl tyn p'r y qylq'n twst lwq q'rynd's lyq
l'ry ywz yyl dyn byry qylg'n dwst lwq qrynd's lyq
ları yüz yıldın biri kılğan dostluk karındaşlık
-likleri, yüzyıldan beri süren dostluk, kardeşli-
- (68) ny 'wsk' qylq'y
ny 'wzk' qylg'y
-nı özgä kılğay
-ği değıştirecek!
- (69) t'mwr p'k 'd'ñk 'wdm'n p'kk' tyy'r p'kr ßyl'y't y ny
tmwr byk 't'nk 'sm'n byk k' dy'r bkr vl'yty ny
tämür big atan 'osmân bigkä diyär bärk viläyatini
Timür Bey, baban Osman Bey'e Diyarbakır ilini
- (70) p'rk'n pwlz ' 'wmydym 'wl twrwr kym
byrk'n bwls' 'mydym 'wl dwrwr kym
birgän bolsa ümidim ol durur kim
vermiş ise ümidim (dileğim) odur ki
- (71) t'ñkry m'ñ s'nk' 'yn'y'ty pyl' mysyr rwm ßyl'y't l'r y ny
tnkry mn snk' 'n'yty byl' mşr rwm vl'yt l'ry ny
täñri män saña 'inäyati bilä mışır rüm viläyätlärini
ben sana Tanrı'nun yardımıyla, Mısır, Rum (Anadolu) illerini
- (72) 'lyp pyrk'y
'lyb brg'y
alıp birgäy
alıp vereceğim.
- (73) m'ñ k'c'r twny 't' qyy'm't k' t'kync pw y'sy 't' 't' t'
mn kyc'r dny d' qy'm't k' dykync bw y'şşy 't' r'd'

- män kiçär dünyâda kıyamâtkâ diginç bu yahşı at arada
Geçici dünyada kıyamete kadar bu iyi ad arada
- (74) q'lıq'y s'nynk 's'n lykynk ny kwr ' m'mwt p'k
q'lg'y snynk 'ys'n lykynk ny kwr mhmwd byk
kalğay säniñ isänlikiñni kör<ä> maħmüd big
kalacak. Senin esenliğini görmek (için) Mahmud Bey
- (75) ny yyp'rylty sycq'n yyl r'py'wl ''wl ''y nynk ykrmy
ny yyb'rylty sycq'n yl rb''wl 'y nynk ykrmy
-ni yibärildi sıçkan yıl räb'ül-ävväl ayınñ yigirmi
gönderildi. Sıçan yılı, Rebiülevvel ayının yirmi
- (76) 'ykyz y t' myy'n ' t' 'yrk'n t' pydylty
'ykysy d' my'n' d' 'yrk'n d' bytylty
ikisidä miyänädä irgändä bitildi.
ikisinde (9 Eylül 1468) Meyane'de iken yazıldı.

Notlar

E. 1 **kürägän** < Mo. *kürgän* 'damat, özel bir ünvan, Cengiz soyundan gelen kızla evlenen damat' (TMEN 1 340). Kelime bu şekliyle bir ünvan olarak Moğolcadan Türkçeye geçmiştir. Bunun yanında Türkçede 'damat, güvey' anlamına gelen *küdägü* 'damat' (ED 703a) Mo. *kürägän* ile ilişkilidir. Haenisch Moğolların Gizli Tarihinde geçen *kürege(n)* şeklinin çok eski bir alıntılama olduğunu belirterek söz konusu kelimeyi **küzegü*'nün bir orta şekli olarak kabul eder (ED 703b). Kelimenin kökeniyle ilgili bir başka görüş Ramstedt ile Poppe'ye ait olup her ikisi de Tü. *küdägü* kelimesini Mo.'da 'zevceenin küçük kardeşi' anlamına gelen *kür dägüü* ile izah ederler. Abdülkadir İnan ise kelimenin kök şekli *küd-* ve *küdez-* 'gütmek, korumak, çobanlık etmek' fiilinden *küd-ä-gü* şeklinde türetildiği ve Mo. şeklin *kürägän* < *küzägän* < **küdägän* şeklinde bir gelişme geçirdiğini söylemiştir (İnan 1987: 335-336). Tarihî Türk dili alanındaki durumu için bkz. Çağ. PdC. *kürege(n)* 'prince de la race de Timour, prince de race royale qui épouse une fille de roi'. Osm. *göreğen* 'güveyi' (TTS III 311), ayrıca Anad.ğ. *küreken* 'damat, güveyi' (DS VIII 3044). Kelime, Türk-Cengiz devletlerinde özel bir ünvan anlamını kazanmıştır. Gerek Türkler ve gerekse Moğollar arasında güveyin yani damadın kızın ailesine karşı bir takım sorumluluklar taşıdığı, belirli bir süre için hizmet etmekle mükellef tutulduğu anlaşılmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. (İnan 1991: 335-340; TMEN 1 340).

E. 3 **şāhib kırān** < Ar. *şāhib kırān* 'Mineccimlerce nihāyet derecede meymenet ad olunan sa'dında yani müşteri ile zührenin bir burçda ictimaları esnāsında dogmuş bulunan mes'üd, bahtiyār, tāli yaru, daimā muvaffak ve gālib

gelen cihāngir hükümdar' (Kamus 1987: 801). Kaynaklarda Timür Han'ın unvanı olarak geçer.

E. 7 artuksı < *artuk* 'fazla' (ED 204b-205a) + sı. *artuksı* kelimesindeki +sl (Räsänän 1957: 110-111), ETü. 'gibi, benzer' anlamında isimden sıfat yapım eki +slg'in g > ø değişimine uğramış şekli olmalıdır (+slg için bkz. Erdal 1 70-73). Çağatay sahasında *artuk* ~ *artuksı* 'excess, abundance' (Seng. 36v27), Osm. *artuksı* 'fazla olarak, daha başka' (TTS 1 240) anlamında geçer. Kelime aynı teşkilde kurulmuş *ayruksı* 'verschiedenartig' ile karşılaştırılabilir. Modern Türk dili alanında Karayim Türkçesinde kelime yaşamaktadır: *artuksı* ~ *artıhsı* 'bol'sinstvo; preimuşçestvenno, po bol'sey çasti' (KarayRPSI. 75-76).

E. 19 oçur < Mo. *oçur* 'zaman'. Kelime 'zaman' anlamında diğer bir kelime olan *oğur* (ED89a) ile ilişkilendirilebilir mi? RSl. 1 1726 *oçur* 'Alt. Tel. Kum. Tar. (Çağ.) 1. der Sinn, die Bedeutung, der Inhalt; 2. (Çağ.) die Zeit, Epoche; 3. (Krm.Kar.) der Zufall, das Ereigniss'. Tarihî dönemde Altın Ordu bitiklerinde kelimeyi tespit edebiliyoruz: 1428 tarihli Uluğ Muhammed Bitiğinde *sonrağı zamānāda oçur bolup* 'sonraki zamanda fırsat çıkıp' (108) kelime *oçur bol-* teşkilinde 'fırsat çıkmak' anlamında geçer. 1466 tarihli Mahmud Han bitiğinde ise *bolğaymu tigān oçurda köp* 'olmazmı denen vakitte pekçok' (Özyetgin 1996: 108, 110) kelime temel anlamında geçer. Modern Türk dili alanında kelime yaşamaktadır: Kar. *uçur* 'sluçay, proışestvie; neşçastny sluçay; sud'ba, uçast'. (KarayRPSI. 587).

E. 27 mirzā < Fa. *emir-zāde*. Bir tür unvan olan *mirzā* han soyundan gelen anlamında mir-zāde veya emirzāde'nin kısaltılmış biçimidir. *Mirzā* unvanı hükümdar soyundan gelenlere verildiği gibi, asillere ve toplumun diğer ileri gelenlerine de verilen bir unvan olarak dikkati çekiyor. Bu yönüyle Tü. *ağa* kelimesiyle karşılaştırılabilecek *mirzā* unvanı Hindistan'ın Nadir Şah tarafından fethinden beri molla ve ulema sınıfı için de kullanıldığı bilinmektedir. Bu unvan şehzade isimlerinin sonuna, diğer şahıslarda ise ismin başına konularak kullanılıyordu (Levy 1960: 361-362). *Baburnāme*'de *mirzā* Timür sülâlesine mensup şahıslara ait özel bir unvan olarak geçmektedir. Babür Han, Kâbil'de yerleştikten sonra (1508), Timür sülâlesince tahta geçenler için kullanılan bu unvanı bırakarak kendisine padişah unvanı ile hitap edilmesini istemiştir. *Mirzā* unvanı yine Altın Ordu sahasında da han soyundan gelen kişiler yanında bölgenin beyleri ve büyük arazi sahipleri için de kullanılmıştır (Arat 1987 II: 632).

E. 37 yañla < *yañı+la* 'yeni, henüz, yenice' tarz zarfları yapan +la/+le ekiyle türetilmiş bir şekil. Krş. *tañla*. Kelime tarihî Türk dili alanında geçmektedir: Karah. MK. *yañla* 'yeniden, tekrar, ikinci defa' (DLT III 381-385); Harezmi ME *yañla* 'yeni olarak, yenileyin' (Yüce 1988: 203); Kıpçak CC. *yañla* 'aufs

Neue, wieder' (Grønbech 1942: 113), Memlûk-Kıpçak TZ. *yanla* 'yenile, yenileyin' (Atalay 1945: 278). Modern sahada Anad. ağ. *yenile* 'şimdi, az önce, henüz' (DS xı 4246) geçer. Zeynep Korkmaz, *+la/+le* ekinin seyrek olarak tarz zarfları meydana getirecek tarzda kullanılabildiğini söyleyerek bu türden örnekler arasında *yanla* şeklini de geçirmiştir (Korkmaz 1994: 33).

E. 42 çora < *çora* 'Saraya mensup kişi, saray memuru, hizmetkâr' (TMEN III 1136). Altın Ordu sahasında Kazan Hanı İbrahim Han yarlığında (1467-1479) *çora* kelimesi geçmektedir: *hoş kildi athğ çorasın birge bolsun tidük* 'Hoş Kildi adlı hizmetkârı birlikte olsun dedik' (Özyetgin 1996: 130). Ayrıca Çağ. PdC. 294 *çora* 'serviteur, page' geçer. Kelime Kazan-Rus savaşının destanlaşan kahramanı *Çora Batır*'ın isminde de geçmektedir (Çora Batır destanları için Çağatay (1935)). Kelime Eski Türk devlet teşkilâtında bir unvan olan *çor* (ED 427b) 'kağandan küçük fakat beg'den büyük idarî bir unvan' ile ilişkilendirilmiştir (Öner 1992: 151-152; Temir 1987: 97), Kelime Modern Türk dili alanında yaşıyor. Özellikle Tatar Türkçesinde geçen anlam dikkat çekicidir: Tat. *çura* '1. Esirlikte töşip kol itilgen kişi; 2. Altın Urda çorundagı hannarın politik vassalı, ayırım gasker başlığı; 3. 17.-18. gasırlarda esirlikte tüşip krepostnoy itilgen kişi' (TTASzl. III 447). Ayrıca Başk. *sura* 'kingiler buyhongan kişi, hizmetsi; han, gesker başlığı ergehindegi batır; ir-at ismi' (BaşTHI. II 243), Karay. *çora* 'batrak, rabotnik' (KarayRPSI. 631); Kırg. *çoro* '(Prens soyundan) oğlan, delikanlı' (Yudahin I 281).

E. 50 yıraksın- < *yırak+sın-* 'uzak saymak'. Kelime isim tabanına simulatif fiiller yapan *+sIn-* (ek için bkz. Erdal II 531-535) ekinin eklenmesiyle türetilmiş bir teşkil. Krş. *erksin-* (< *erk+si-n-*), *uluğsın-* (< *uluğ+sı-n-*). Genel Türkçede *emsin-* ve *umsın-* gibi özellikle /m/ ile sonlanan fiil köklerine gelen *-sI-* ve bu ekten *-n-* dönüşlülük ekiyle genişletilmiş *-sIn-* eki de vardır. Barutcu-Özönder, Genel Türkçede hem isim hem de fiil tabanlarına gelen *+sa-*, *-sa-* desideratif fiil eklerinin *sa-* fiili ile ilişkilendirilmesine dikkat çekerek, aynı şekilde hem isim hem de fiil köküne gelen ve simulatif bir anlam taşıyan *+sIn-*, *-sIn-* eklerinin de köken olarak *sa-* ya da başka bir fiil köküyle bağlanabileceğini ifade etmiştir (Barutcu-Özönder 1996: 157). Ekle ilgili ayrıca bkz. Vásáry 1993: 113-153.

E. 52 bat < *bat* 'hızlıca, çabuk' (ED 296a) Clauson kelimenin onomatope (ses taklidi) bir isim olduğunu kaydeder. Tarihî sahada Uyg. *bat* 'çabucak, hemen' (ED 296a), MK *bat* 'hızlı, çabuk' (DLT I 319), Çağ. *bat* 'hızlıca, çabucak' (ŞSül. 56). Kelime modern Türk dili alanında da yaşamaktadır: Tuv. *pat* 'son derece, pek' (Palm-TuvRSI. 328), Kırg. *bat* 'hızlıca, çabuk' (Yudahin I 97).

E. 59 çaklık < *çağ* 'ölçü' +*lığ* 'kadar'. Son sesteki *k/ğ* tonlulaşmasıyla kelime *çaklık*, ayrıca *çaklığ* şeklinde Çağatay sahasında son çekim edatı olarak kul-

lanılmıştır (Eckmann 1988: 90). Kelime -ğ > ø değişimli *çaklı* şeklinde aynı anlamda Astrahanlı Şerifi'nin 1550 tarihli Zafernamesi'nde de geçmektedir (Özyetgin 1993: 357). Ayrıca krş. Tat. *çaklı* 'kadar' (TatRSI. 397).

E. 73 diginç < *teg-inç* 'kadar'. Kelime *teg-* fiilinden çoğunlukla hareket isimleri yapan *-Xnç* ekinden türetilmiş bir teşkidir. Uygur metinlerinde *teginç* 'experience, occasion' anlamında geçmektedir (TT VIII D16, BT VIII A27, Maitr 164r5, Suv 610,4) (Erdal ı 275-279). Ebü Sa'id Küregen bitiğinde kelime *kıyāmātkā diginç bu yahşı at* (E. 73) cümlesinde bir son çekim edatı olarak geçiyor. Kelime muhtemelen daha sonraki dönemlerde kalıplaşarak bir edat işlevinde kullanılmıştır. Çağatay sahasında yine *teg-* fiilinden türetilmiş *degin*, *deginçe* ~ *degiinçe*, *tegi*, *tegi* geçmektedir (Eckmann 1988: 93).

Dizin

- ağa ağa**, büyük
a.-larınđın (ata a.) E. 20
ahd < Ar. yemin, ant, anlaşma
a. E. 36, 41, 46
a. kıl- E. 43
al- almak
a.-ıp bir- E. 62, 72
'alī kişi adı, Ebü Sa'id Küregen'in bir beyi
(?)
a. E. 42
allāh < Ar. Allah
a. ta'ālā E. 53
andağ öyle
a. E. 33, 35
ara ara
a.-da E. 36, 41, 73
artuqsı daha çok, daha fazla
a. E. 20
a. kör- E. 7
arttur- arttırmak
a.-ğay sän E. 65
asru çok
a. E. 22
at ad, isim
a. E. 73
ata ata, baba
a. (a. ağa) E. 20
a. yurtı E. 28
a.-m E. 26, 30
a.-ıj E. 5, 16, 69
a.-mnıj E. 15
ay ay
a.-ınıj E. 75
azer **baycān** yer adı, Azerbaycan
a. E. 29
bar- varmak
b.-maıklık E. 57
barça bütün
b. E. 7, 54
basa sonra
b. E. 36, 57
başla- başlamak, hâkim olmak
b.-ğandın biri E. 17
başlığ başta olmak üzere
b. E. 52
bat hızlıca, çabucak
b. E. 52
bä-ğâyät < Fa. + Ar. çok, pekçok
b. E. 31
big bey
b. E. 4, 5, 6, 7, 10, 13, 15, 24, 42, 69
b.-ni E. 74
b.-kä E. 2, 69
b.-din E. 12, 45
b.-niñ E. 11
b.-lârdin E. 58

bil- bilmek

b.-ür sin E. 22, 35, 56

b.-äyin E. 63

b.-ip E. 17

bilä ile, birlikte

b. E. 5, 12, 19, 30, 33, 39, 43, 49, 53, 61, 71

bilän ile, birlikte

b. E. 35, 63

bildür- bildirmek

b.-dünj E. 21

b.-ä E. 48

b.-üp E. 8, 18

b.-gän üçün E. 6

bir sayı adı, bir

b. E. 35, 36, 37, 49

b. birimizniñ E. 43

bir- vermek

b.-gäy (alıp b.) E. 72

b.-ip (küç b.) E. 12

b.-gän E. 10

b.-gän bol- E. 70

b.-gän durur E. 27

b.-mäkni (alıp b.) E. 62

b.-mädilär E. 34

biri beri

b. E. 17, 46, 67

biti- yazmak

b.-ip E. 42

bitig mektup

b.-lär E. 42

bitil- yazılmak

b.-di E. 76

biz biz

b. E. 37

b.-gä E. 53

b.-iñ E. 45

bol- olmak

b.-ur E. 28

b.-dı E. 46

b.-duq (räzi b.) E. 22

b.-muş (münäsib iş b.) E. 32

b.-gay sin E. 41

b.-ğay E. 54, 66

b.-sa E. 58, 70

b.-up (täñri 'inäyati b.) E. 3

b.-up (musaññar b.) E. 39

b.-ğandin E. 53

b.-alı (düşmän b.) E. 44

b.-mağay (özgä b.) E. 65

b.-mağan (özgä b.) E. 46

b.-mayın (häcät b.) E. 57

bu bu; krş. mu

b. E. 19, 22, 29, 59, 66, 73

burun önce, evvel

b. E. 12

b.-ğı E. 19, 66

b.-kı E. 30

buzul- bozguna uğramak

b.-ğan E. 31

cihäñsäñ kişi adı, Karakoyunlu hüküm-

darı Cihäñsäñ

c. E. 34, 40

c.-ğa E. 35, 42

c.-nıñ E. 49

çaq çağ, zaman

ç.-ıta E. 13

çaqlık kadar

ç. E. 59, 60

çaptur- (at) koşturmak, göndermek

ç.-dum E. 42

çärig asker

ç.-din E. 58

çın < Çin. gerçek

ç. E. 5, 12, 18

çora saray amiri, hizmetkâr

ç.-mını E. 42

dağı dahi

d. E. 7, 9, 10, 16, 22, 27, 35, 36, 37, 41,

47, 50, 64

däg gibi; krş. täğ

d. E. 20, 54

däviät < Ar. devlet

d.-ğa E. 31

d.-ığa E. 6

di- demek; krş. ti-

- d.-p E. 34
d.-gän E. 42
- diğınç** kadar
d. (kıyāmātkä d.) E. 73
- diyār bākır** yer adı, Diyarbakır
d. E. 8, 69
- dost** < Fa. dost
d. E. 43
d.-ığa E. 43
d.-umuz E. 45
- dostluğ** < Fa. + Tü. dostluk
d. E. 21, 67
- dur-** yardımcı fiil, durmak; krş. **tur-**
d.-ur män (kilä d.) E. 30
d.-ur E. 10, 27, 51, 63, 70
- dünyä** < Ar. dünya
d.-da (kâçär d.) E. 66, 73
- düşmān** < Fa. düşman
d. bol- E. 44
d.-ığa E. 43
- äbü sa'id kürägän** kişi adı, Timürlü hükümdarı Ebü Sa'id Küregen
ä. s. k. E. 1
- ägär** < Fa. eğer
ä. E. 56
- fäth** < Ar. fetih
f.-ini E. 52
- fursat** < Ar. uygun şart, fırsat
f.-larda E. 29
- habär** < Ar. haber
h.-i E. 31
- hacät** < Ar. ihtiyaç, gerek
h. bol- E. 57
- hamid** yer adı, Hamid
h. E. 9
- hasan** kişi adı, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasān
h. big E. 2, 45
- hasan 'alī** kişi adı, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşahın oğlu
h. 'a.-niñ E. 31
- hasşa** < Ar. hükümdara tahsis edilen, özel
h. E. 8
- hārgiz** < Fa. asla
h. E. 13, 65
- hidmät** < Ar. hizmet
h.-lär E. 20
h.-lärini E. 13
h.-lärinidin E. 22
- hidmätkär** < Ar. + Fa. hizmetkär
h.-lıkı E. 60, 63-64
- himmät** < Ar. yardım, emek
h.-idin (irānlär h.) E. 19, 39, 61
- horāsān** yer adı, Horasan
h. E. 37
- i-** imek yardımcı fiili; krş. **ir-**
i.-sär (kılğay i.) E. 53
- igä** sahip
i.-si (ulus i.) E. 23
- ihlās** < Ar. bağlılık
i. (çın i.) E. 12
i.-ını E. 6
- il il**, devlet
i. ulus E. 7, 17
- ilçi** elçi
i. E. 48
- imdi** şimdi
i. E. 22, 44, 53
- ināyät** < Ar. lütuf, yardım
i. E. 11
i. kıl- E. 13
i.-lär kıl- E. 3
i.-i (Tāñri i. bol-) E. 7
i.-ığa sığın- E. 28, 47
i.-i (Tāñri i.) E. 19, 38, 49, 61, 63, 71
i.-idin E. 51
- ini** küçük kardeş
i. oğulluğ E. 21, 64
i.-in E. 32
- inilik** küçük kardeşlik
i. karındaşlık E. 60
- ir-** imek yardımcı fiili; krş. **i-**
i.-dim (yibärip i.) E. 48
i.-di (bolup i.) E. 40
i.-di (kiçip i.) E. 44
i.-di (turup i.) E. 34

- i.-di (tüşüp i.) E. 35
i.-di (kiçip i.) E. 36
i.-di (mühim i.) E. 38
i.-diñ (bildürüp i.) E. 19
i.-dük (kilip i.) E. 37
i.-sä sän (kıldı i.) E. 16
i.-sä (işüttük i.) E. 41
i.-miş sän (kılğan i.) E. 49
i.-gändä E. 76
- irän eren**
i.-lär himmätı E. 19, 39, 61
- isänlik esenlik, sađlık**
i.-iñni E. 74
- iş iş**
i. E. 54
i. (münäsib i. bol-) E. 32
i.-ini E. 49
- işit- işitmek, duymak**
i.-miş E. 41
i.-tük irsä E. 40
- i'tikäd < Ar. inanç, bağlılık**
i'.-iñni (çın i'.) E. 18
- kal- kalmak**
k.-ğay E. 74
k.-madı E. 41
- karındaşlık kardeşlik**
k. (inülik k.) E. 60
k.-rı E. 67
k.-(ğ)ıñni E. 21
- käç- geçmek; krş. kiç-**
k.-är dünyä E. 66
k.-gän (burunğı k. ata ağa) E. 19
- kıl- kılmak, etmek, yapmak**
k.-duñ E. 60, (hidmet k.) E. 21
k.-ayın (taht k.) E. 30
k.-ıp (musahhar k.) E. 4
k.-ıp ('inäyät k.) E. 14
k.-ıp ('inäyätlär k.) E. 7
k.-ıp (zabt k.) E. 24, 29
k.-ğan E. 13, 67
k.-ganda ('ahd k.) E. 43
k.-mak (zabtını k.) E. 38
k.-ğay (özgä k.) E. 68
- k.-dı irsä E. 16
k.-ğay isä (rüzı k.) E. 53
k.-ğan irmişän (bir sarı k.) E. 49
- kıyâmet < Ar. kıyâmet**
k.-kä E. 73
- kiç- geçmek; krş. kaç-**
k.-är dünyä E. 73
k.-ip irdi E. 36, 44
k.-mäsün E. 34
- kil- gelmek**
k.-di E. 31, 33
k.-ip E. 50, 51
k.-gänimdä E. 50
k.-ip irdük E. 37
k.-ä durur män E. 30
- kiltür- getirmek**
k.-üp (penäh k.) E. 6
- kim ki (edat)**
k. E. 2, 23, 27, 34, 35, 40, 41, 42, 51, 54,
63, 66, 70
- kiräklig gerekli**
k. bol- E. 58
- kişi kişi**
k. E. 59
- könül gönül**
k. tilä- E. 20, 54
k.-i E. 5
k.-ündä E. 33
- kör- görmek**
k.-är E. 50
k.-gil E. 51
k.-ä E. 74
k.-üp (artuqsı k.) E. 7
k.-üp (yarak k.) E. 59
- küç güç**
k. bir- E. 12
- kürägän damat, Timürlülerde hüküm-
darlara verilen unvan**
k. (äbü sa'id k.) E. 1
- maħmüd kişi adı, bitiği Uzun Hasan'a
götüren elçi**
m. big E. 74
- ma'lüm < Ar. bilinen**

- m. durur E. 27
maşlahat < Ar. iş
 m.-larını (yarak m.) E. 55
män ben
 m. E. 47, 57, 63, 71, 73¹
 maña E. 16, 34
mämâlik < Ar. ç. memleketler
 m. E. 52
 m.-ni E. 4, 24
mışır yer adı, Mısır
 m. E. 51, 61, 71
mikdâr < Ar. miktar, parça
 m. E. 58
min sayı adı, bin
 m.-iñ E. 26
mirânşâh kişi adı, Miranşah, Ebu Sa'îd
 Küregen'in babası
 m. mirza E. 27
mirzâ < Fa. mirza, şehzade
 m.-ğa (mirânşâh m.-ğa) E. 27
miyâne yer adı, Meyane, bugün İran'da
 bir şehir
 m.-ğa E. 32
 m.-dâ E. 76
mu bu; krş. **bu**
 m.-dın E. 64
murâd kişi adı, Uzun Hasan'ın kardeşi
 Cihangir'in oğlu
 m. E. 32
musahhar < Ar. ele geçirme, fethetme
 m. kıl- E. 4
 m. bol- E. 39
mühim < Ar. önemli
 m. irdi E. 38
münâsib < Ar. uygun, yaraşır
 m. iş bol- E. 32
nâçâ nice, ne kadar, kaç
 n. (bir n.) E. 37
ni ne
 n. E. 58, 66
oçur zaman
 o.-larda E. 19
oğlan şehzade, prens
 o.-larığa E. 12
 o.-larımın E. 57
oğul oğul
 o. uşak E. 8
 o. bol- E. 66
oğulluk evlâtlık
 o. (ini o.) E. 64, 21
ol o
 o. E. 2, 11, 39, 41, 54, 55, 59
 o. durur E. 51, 63, 70
 'osmân kişi adı, Uzun Hasan'ın babası
 Osman Bey
 'o. big E. 5, 10, 69
ötürü sonra
 ö.-din E. 31
öz öz, kendi
 ö. E. 28
 ö.-üm E. 57
özgâ başka
 ö. E. 13
 özgâ bol- E. 46, 65
 özgâ kıl- E. 68
penâh < Fa. sığınma
 p. kültür- E. 6
râzî < Ar. razı
 r. bol- E. 22
râbî'ül-âvvâl < Ar. rebiülevvel ayı, Arabî
 ayların üçüncüsü
 r. ayı E. 75
rüm yer adı, Anadolu
 r. E. 51, 61, 71
rüzî < Ar. nasip, kismet
 r. kıl- E. 16, 53
şâhib kırân < Ar. Timür Han'ın ünvanı
 s. k. tāmür big E. 3, 14
sarı taraf
 s. (bir s. kılğan irmiş) E. 49
 s.-kı E. 55
sälâm < Ar. selam
 s. tæg- E. 2
sän sen; krş. **sin**
 s. E. 16, 22, 50, 56, 60, 66
 s.-iñ E. 22, 74

- s.-din E. 63
 sarja E. 27, 71
sığın- sığınmak
 s.-ıp ('inâyâtiga s.) E. 28, 47
sıçkân sıçan
 s. yıl E. 75
sin sen; krş. sân
 s. E. 35, 41
 s.-in E. 33, 40, 43, 46, 47
soñ son
 s. E. 54
soñra sonra
 s. E. 12, 64
soyurğa- ihsan etmek
 s.-p E. 10
söz söz
 s. E. 2
 s. kiç- E. 44
 s.-üm (ebü sa'îd küregen s.) E. 1
 s.-i E. 36
 s.-läriñ E. 33
sultân < Ar. sultan
 s. ebü sa'îd küregen E. 1
şâm yer adı, Şam
 ş. E. 52, 61
şâyästä < Fa. yaraşır, uygun
 ş. E. 20
şefkat < Ar. şefkat
 ş.-ini E. 11
ta'älä < Ar. Tanrı adından sonra geçen
 saygı sözü
 t. (Allâh t.) E. 53
taht < Fa. taht
 t. kıl- E. 30
 t.-nı E. 15, 25
tamâm < Ar. bütün
 t. E. 4, 24, 52
tap- bulmak
 t.-sañ (yaraşını t.) E. 51
täbriz yer adı, Tebriz
 t. E. 24
 t.-ğa E. 48, 50
 t.-dä E. 34
täg gibi; krş. däg
 t. E. 9, 61
täg- değmek, ulaşmak
 t.-gäç (selâm t.) E. 2
tämür kişi adı, Timür Han
 t. big E. 4, 24, 69
tänri Tanrı
 t. 'inâyâti E. 3, 13, 19, 28, 38, 47, 49,
 51, 61, 63, 71
tınçlık dirlik, rahatlık
 t.-ı E. 9
ti- demek; krş. di-
 t.-p E. 30, 40, 44, 47
tilä- dilemek, istemek
 t.-säñ E. 59
 t.-gän E. 20, 54
tur- durmak, yaşamak; krş. dur-
 t.-ur (yok t.) E. 45
 t.-up irdi E. 34
tüş- düşmek, (payına) düşmek
 t.-üp irdi E. 35
uluğ büyük
 u. E. 4
ulus ulus
 u. E. 23
 u.-dın E. 7
 u.-uñnı başla- E. 17
unut- unutmak
 u.-mayın E. 11
uşak uşak, oğul
 u.-ınıñ (oğul u.) E. 8-9
üçün için
 ü. E. 6, 9
üläş- paylaşmak
 ü.-kändä E. 24
ümİd < Fa. ümid, rica
 ü. E. 54
 ü.-im E. 51, 63, 70
üst üst
 ü.-iğa E. 40
 ü.-ünjä E. 47
 ü.-ünjä E. 46
vasıta < Ar. vasıta, aracı

v. E. 35
vilâyât < Ar. il
 v.-ini E. 8, 69
 v.-lâr E. 39
 v.-lârîğa E. 37
 v.-lârini E. 29, 71
 v.-lârın E. 38, 55
yağşı iyi, güzel
 y. E. 33, 73
 y.-rak E. 45, 56
 y.-ları E. 66
yağşılığ iyilik
 y.-ın E. 18
yañla yeni, henüz
 y. E. 37
yarak uygun zaman, fırsat
 y. E. 55
 y. kör- E. 59
 y.-ını tap- E. 50
yıl yıl
 y. (sıçkan y.) E. 75
 y.-dın E. 45, 67
yıraksın- uzak saymak
 y.-mayın E. 50
yibâr- göndermek
 y.-âyin E. 59
 y.-gân E. 48
 y.-ip irdim E. 48

yibâril- gönderilmek
 y.-di E. 75
yigirmi iki sayı adı, yirmi iki
 y. i.-sidâ E. 75-76
yir yer
 y.-ni E. 9
 y.-lârni E. 61
yit- ulaşmak, varmak
 y.-kändâ E. 32, 48
yok yok
 y. turur E. 45
yosun < Mo. kanun, töre, nizam
 y. (burunğı y.) E. 30
yörü- yürümek
 y.-düm E. 47
 y.-di E. 40
 y.-gântâ E. 4
yurt yurt
 y. E. 10
 y. bol- E. 28
 y.-ı E. 28
 y.-ını E. 16, 30
yüz sayı adı, yüz
 y. E. 45, 65
zabt < Ar. idaresi altına almak
 z. kıl- E. 24, 29
 z.-ını kıl- E. 38

Kısaltmalar ve İşaretler

Alt.	Altay Türkçesi
Anad. ağ.	Anadolu ağızları
Ar.	Arapça
Başk.	Başkurt Türkçesi
BaşkTHL.	<i>Başkört Tilinin Hüdüliği</i> , bkz. Agışiv <i>et al.</i> 1993
Bkz.	Bakınız
Çağ.	Çağatay Türkçesi
CC	<i>Codex Cumanicus</i> , bkz. Grønbech 1942
Çin.	Çince
DLT	<i>Divanü Lugati't-Türk Tercümesi</i> , bkz. Atalay 1985-1986
DS	bkz. <i>Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü</i> 1993
ED	bkz. Clauson 1972

ETü.	Eski Türkçe
Fa.	Farsça
Kar.	Karayim Türkçesi (RSI.)
Karah.	Karahanlı Türkçesi
Karay.	Karayim Türkçesi
Kırg.	Kırgız Türkçesi
Krm.	Kırım Türkçesi
Krş.	Karşılaştırmaz
Kum.	Kumuk Türkçesi
Mem.-Kıpçak	Memlûk-Kıpçak
Mo.	Moğolca
Osm.	Osmanlı Türkçesi
PdC.	bkz. Courteille 1870
RSI.	bkz. Radloff 1893-1911
Seng.	Senglâh, bkz. Clauson 1960
ŞSul.	bkz. Şeyh Süleyman 1298.
Tar.	Tarañci Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
TDAY	Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı
Tel.	Teleüt Türkçesi
TMEN	bkz. Doerfer 1963-1975
TTASzl.	<i>Tatar Tiliniñ Anlatmalı Süzligi</i> , bkz. Abdullin et al. 1977-1981
TTS	bkz. <i>Tarama Sözlüğü</i> 1963-1972
TTü.	Türkiye Türkçesi
TTüSl	bkz. Parlatur 1998
Tuv.	Tuva Türkçesi
Tü.	Türkçe
TZ	<i>Et-Tuhfetü'z-zekiyye Fi'l-luğati't-Türkiyye</i> , bkz. Atalay 1945
{}	Metinden çıkartılmıştır
◇	Metne eklenmiştir
()	Tercümede eklenen kısımları gösterir

Kaynaklar

- Abdullin, İ. A. – Ahuncanov, G. H. – Vahitova, S. B. – Gazizova, F. M. – Ganiyev, F. A. et al. (eds.) (1977-1981) *Tatar Tiliniñ Anlatmalı Süzligi* 1-3, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Agişiv, İ. M. – Biişev, E. G. – Zeynullina G. D. et al. (eds.) (1993) *Başkört Tilinin Hüd-ligi* 2 (1993) Moskova.
- Aka, İ. (1991) *Timur ve Devleti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Aka, İ. (2001) *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Karakoyunlular Devri)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Arat, R. R. (1939) Fatih Sultan Mehmet Yarılgı, *Türkiyât Mecmuası* 4, 285-322.
- Arat, R. R. (1940) Un Yarlık de Mehmed II, le Conquéran, *Estratto dagli Annali del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli Nuova Serie* 1, 24-68.
- Arat, R. R. (1987) *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur*, Vekayi Babur'un Hatıratı 1-2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Arşiv Kılavuzu*, 2. Fasikül (1940) İstanbul, 129, Vesika xx.
- Atalay, B. (1945) *Ettuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Atalay, B. (1985-1986) *Divanü Lugati't-Türk Tercümesi* 1-4, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Barutcu-Özönder, F. S. (1996) *'Alî Şîr Nevâyi Muḥâkemetü'l-Luğateyn, İki Dilin Muhakemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Barutcu-Özönder, F. S. (2000) Doğu Türk Yazı Dili Edebî Çevresi ve Timür, *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları, İn Memoriam Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı-11*, 24/3, 289-294.
- Clauson, Sir G. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Clarendon.
- Clauson, Sir G. (1960) *Muhammad Mahdî Xân, A Persian Guide to the Turkish Language*, GMS, New Series xx, London: Headley Brothers Ltd.
- Courteille, P. de (1870) *Dictionnaire turc-oriental. Destiné principalement à faciliter la lecture des ouvrages de Bâbur, d'Aboul-Gâzi et de Mir-Ali-Chir Nevâi*, Paris: L'imprimerie imperiale.
- Çağatay, S. (1935) *Çora Batır*, Krakow: AK. Um.
- Deny, J. (1957) Un Soyurgal du timouride Şâhrûh en écriture ouigoure, *Journal Asiatique* 245, 253-266.
- Doerfer, G. (1963-1975) *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen* 1-4, Wiesbaden: Steiner.
- Eckmann, J. (1988) *Çağatayca El Kitabı*, çev. G. Karaağaç, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Fekete, L. (1977) *Einführung in die persische Paläographie. 101 persische Dokumente*, Budapest: Akadémia.
- Fekete, L. (1957) Arbeiten der grusinischen orientalistik auf dem gebiete der Türkischen und Persischen paläographie und die frage der formel Sözüümüz, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 8, 1-20.
- Grønbech, K. (1942) *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen: E. Munksgaard.
- Hinz, W. (1992) *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, xv. Yüzyılda İran'ın Millî Bir Devlet Haline Yükselişi*, çev. T. Bıyıkta, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- İnan, A. (1991) Çağatay Edebiyatı Üzerine Bir konferans, in S. Çağatay (haz.) *Makaleler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 11-35.
- Korkmaz, Z. (1994) *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kurat, A. N. (1940) *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Levy, R. (1960) Mirzâ, in A. Adıvar - R. Arat - A. Ateş - C. Baysun - B. Darkot (haz.) *İslâm Ansiklopedisi* 8, İstanbul: Maarif Basımevi, 361-362.
- Melioranskiy, P. M. (1906) Dokument uygurskogo pis'ma sultana Omar-Şeyha", *Zapiski Vostochnogo Otdeleniya İmperatorskogo Russkogo Archeologičeskogo Obşçestva* 17, 0129-0140.
- Mökri, M. (1975) Un Farmân de Sultân Husayn Bâÿqarâ recommandant la protection d'une ambassade ottomane en Khorasan en 879/1474, *Turcica* 5, 68-79.
- Öner, M. (1992) Or - Tor - Çor Sözlere Hakkında, *Törkilerin Tilleri, Ruhi Medeniyatleri hem Tarihleri: Traditsiyeler hem zaman (İyun' 9-13 1992)* 1, Kazan, 151-152.
- Özyetgin, A. M. (1993) Astrahanlı Şerif'inin 1550 Tarihli *Zafer-nâme'si*, *Türkoloji Dergisi* 11/1, 321-413.
- Özyetgin, A. M. (1996) *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Özyetgin, A. M. (1999) Altın Ordu Diplomasi Geleneğine Bir Bakış, in *KÖK Araştırmalar* 1/2 (Güz), Ankara: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 97-112.
- Parlatır, İ. - Gözaydın, N. - Zülfikar, H. (1998) *Türkçe Sözlük* 1-2, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu.
- Poppe, N. (1940) Karasakpayskaya nadpis' Timura, *Trudi Otdela Vostoka, Gosudarstvennyy Ermitaj* 2, Leningrad, 185-187.
- Radloff, W. (1893-1911) *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte (Opit slovaryä tyurkskix nareçiy)* 1-4, Sankt-peterburg: Nauka.
- Räsänen, M. (1957) *Materialien Zur Morphologie der türkischen Sprachen*, *Studia Orientalia*, ESOF 21, Helsinki.
- Reychman, J. - Zajaczkowski, A. (1993) *Osmanlı Türk Diplomatiği El Kitabı*, çev. M. F. Atay, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın nu: 10, İstanbul.
- Roemer, H. R. (1952) *Staatsschreiben der Timuridenzeit. Das Şaraf-nâme des 'Abdullah Marwârid in kritischer Auswertung. Persischer Text in Faksimile*, Wiesbaden.
- Şemsettin Sami (1987) *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul: Dersaadet.
- Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhârî, *Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmanî* (1298) İstanbul.
- Tarania Sözlüğü* 1-6 (1963-1972) Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Temir, A. (1987) *Yusuf Akçura*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Tezcan, S. (1981) Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi, in *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 41-42.

- Togan, A. Zeki Velidî (1981) *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1-9* (1993) Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Unat, F. R. (1959) *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Klâvuzu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Usmanov, M. A. (1979) *Jalovannic Aktı Djuçieva Ulusa xiv-xvi vv*, Kazan: İzdatel'stvo Kazanskogo Universiteta.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988) *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Vásáry I. (1987) *Az Arany Horda kancelláriája*, Keleti Értekezések 3, Budapest: Körösi Csoma Társaság.
- Vásáry, I. (1993) *±sXn and Its Related Suffixes. Studies in Turkic Word Formation and Etymology*, *Journal of Turkology* 1/1 (Summer), 113-153.
- Zieme, P. (1986) *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uygur Yazıtlarına Dair Bazı Düşünceler*, *TDAY-Belleten* 1982-1983, 228-237.